

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права

Кафедра міжнародного європейського права та порівняльного правознавства

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ В.М. Завгородня

_____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**«Європейські стандарти захисту прав осіб з інвалідністю:
реалізація в Україні»**

зі спеціальності 293 «Міжнародне право»

Студента 4 курсу Колісника Олександра Юрійовича

Групи П-91

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр.

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на

відповідне джерело

(підпис здобувача)

Керівник доцент кафедри МЄППП _____ М.В. Плотнікова

(підпис)

Суми 2023

Колісник О.Ю. Європейські стандарти захисту прав осіб з інвалідністю: реалізація в Україні

Актуальність теми: Актуальність проблеми прав людей з інвалідністю в сучасному світі важко переоцінити. Значна кількість людей з інвалідністю всіх типів стикається зі значними перешкодами в реалізації своїх прав. Проте на міжнародному рівні підхід до цієї проблеми поступово змінюється, що є дуже позитивним явищем. У сучасному світі існує велика кількість міжнародних документів, які визначають стандарти та норми захисту прав людей з інвалідністю. Ці документи охоплюють глобальний і регіональний рівні та встановлюють зобов'язання держав щодо забезпечення прав і рівних можливостей таких осіб.

Мета роботи: Дослідити еволюцію поняття «особа з інвалідністю» у міжнародних актах; надати загальну характеристику міжнародно-правового механізму захисту прав осіб з інвалідністю; Визначити та охарактеризувати загальні гарантії прав осіб з інвалідністю у праві Ради Європи; Проаналізувати практику ЄСПЛ щодо захисту прав осіб з інвалідністю проаналізувати та оцінити стан реалізації європейських стандартів в українському законодавстві та практиці, виявити проблеми та недоліки, а також розробити рекомендації для поліпшення ситуації.

Об'єктом дослідження є: суспільні відносини, у яких реалізується правовий статус осіб з інвалідністю в Україні.

Предметом дослідження є: дослідження реалізація в Україні європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю.

У роботі проаналізовано реалізацію європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю в Україні. Робота складається з трьох розділів.

Перший розділ присвячений дослідженню поняття "особа з інвалідністю" у міжнародних актах, характеристиці міжнародно-правового механізму захисту прав осіб з інвалідністю, а також аналізу правових актів України, що стосуються захисту прав осіб з інвалідністю.

У другому розділі досліджені резолюції та рекомендації Комітету міністрів та Парламентської асамблеї Ради Європи стосовно захисту прав осіб з інвалідністю, а також практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у цій сфері.

У останньому розділі проаналізовано українське законодавство щодо захисту прав осіб з інвалідністю з погляду реалізації європейських стандартів. Розглядаються проблеми та перспективи впровадження цих стандартів в Україні, звертаючи увагу на недоліки та виклики, що існують у цій галузі.

Робота має важливе значення для вирішення проблем захисту прав осіб з інвалідністю в Україні та сприяє подальшому розвитку міжнародного права у цій сфері. Вона може бути корисною для дослідників, правознавців та органів влади, що працюють над поліпшенням умов життя та захистом прав осіб з інвалідністю.

Ключові слова: особа з інвалідністю, міжнародне право, статус, реалізація, захист, законодавство України.

Kolisnyk O.U. European standards for the protection of the rights of persons with disabilities

Relevance of the topic: The importance of the issue of the rights of persons with disabilities in the modern world cannot be overstated. A significant number of people with disabilities face substantial barriers in the realization of their rights. However, at the international level, the approach to this problem is gradually changing, which is a very positive phenomenon. There are numerous international documents in the modern world that define standards and norms for the protection of the rights of persons with disabilities. These documents cover global and regional levels and establish obligations for states to ensure the rights and equal opportunities of such individuals.

The aim of the study: To investigate the evolution of the concept of "person with disabilities" in international instruments; to provide a general overview of the international legal mechanism for the protection of the rights of persons with disabilities; to identify and characterize general guarantees of the rights of persons with disabilities in the Council of Europe law; to analyze the practice of the European Court of Human Rights (ECtHR) regarding the protection of the rights of persons with disabilities; to analyze and assess the implementation of European standards in Ukrainian legislation and practice, identify problems and shortcomings, and develop recommendations for improvement.

The object of the study: Social relations in which the legal status of persons with disabilities is realized in Ukraine.

The subject of the study: The implementation of European standards for the protection of the rights of persons with disabilities in Ukraine.

Topic relevance: This research is dedicated to analyzing the implementation of European standards for the protection of the rights of persons with disabilities in Ukraine. The work consists of three sections.

The first section includes the concept of "persons with disabilities" in international instruments, the international legal mechanism for the protection of the rights of persons with disabilities, and the relevant legislation in Ukraine.

The second section examines the resolutions and recommendations of the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe regarding the protection of the rights of persons with disabilities, as well as the practice of the European Court of Human Rights (ECtHR) in this field.

The final section analyzes Ukrainian legislation on the protection of the rights of persons with disabilities in terms of the implementation of European standards. The researcher addresses the problems and prospects of implementing these standards in Ukraine, highlighting the existing challenges and shortcomings in this area.

This work is of great importance for addressing the issues of protecting the rights of persons with disabilities in Ukraine and contributes to the further development of international law in this field. It can be useful for researchers, legal professionals, and government bodies working towards improving living conditions and protecting the rights of persons with disabilities.

Keywords: Person with disabilities, international law, status, implementation, protection, Ukrainian legislation.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	11
1.1 Еволюція поняття «особа з інвалідністю» у міжнародних актах.....	11
1.2 Міжнародно-правовий механізм захисту прав осіб з інвалідністю...	25
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	33
2.1 Загальні гарантії прав осіб з інвалідністю у праві Ради Європи.....	33
2.2 Практика ЄСПЛ щодо захисту прав осіб з інвалідністю	43
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	50
3.1 Аналіз українського законодавства у галузі захисту прав осіб з інвалідністю щодо стану реалізації європейських стандартів	50
3.2 Перспективи впровадження європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю в Україні.....	59
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність проблеми захисту прав людей з інвалідністю в сучасному світі важко переоцінити. Значна кількість людей з інвалідністю всіх типів стикається зі значними перешкодами в реалізації своїх прав. Проте на міжнародному рівні підхід до цієї проблеми поступово змінюється, що є дуже позитивним явищем. У сучасному світі існує велика кількість міжнародних документів, які визначають стандарти та норми захисту прав людей з інвалідністю. Ці документи охоплюють глобальний і регіональний рівні та встановлюють зобов'язання держав щодо забезпечення прав і рівних можливостей таких осіб. Однією з великих змін у роботі з людьми з обмеженими можливостями є використання терміна особа з інвалідністю замість інвалід. Це відображає зміну у сприйнятті інвалідності як особистої властивості, а не фундаментальної характеристики особистості. Такий підхід зміцнює принципи гідності та рівності для людей з обмеженими можливостями

Україна, як країна-учасниця Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зобов'язана забезпечувати захист прав осіб з інвалідністю відповідно до міжнародних норм та стандартів. Однак, не зважаючи на прогрес, який було зроблено в останні роки, існують виклики та проблеми у реалізації європейських стандартів щодо захисту прав осіб з інвалідністю в Україні. Важливими є постійні зусилля міжнародної спільноти для вдосконалення цих документів та забезпечення їх ефективної реалізації.

Останнім часом, через агресію Російської Федерації в Україні, кількість осіб з інвалідністю значно збільшилася. Це ставить питання про важливість дослідження та впровадження міжнародних стандартів щодо захисту прав цієї категорії осіб в контексті конкретних умов України. Розглядання проблеми з позиції міжнародних норм та стандартів дозволить виявити недоліки в системі та зробити необхідні зміни для забезпечення

повноправності та гідності осіб з інвалідністю. Однак, варто відзначити, що реалізація міжнародних стандартів та зобов'язань у сфері захисту прав осіб з інвалідністю є незавершеною та потребує подальших зусиль. Не всі держави-учасниці ефективно виконують свої зобов'язання і проблеми з доступом до основних послуг та рівних можливостей продовжують існувати. Важливо підтримувати діалог між державами, громадськими організаціями та особами з інвалідністю для постійного вдосконалення стандартів та забезпечення повного захисту їхніх прав.

Для проведення дослідження стосовно захисту прав осіб з інвалідністю, ми базувалися на різних наукових працях, які висвітлюють цю проблематику. Зокрема, Томчук М.І. та Комар Т.О. зосередили свою увагу на особливостях психічного розвитку осіб з обмеженими можливостями, аналізуючи важливі аспекти їхнього становища. У працях Дубчака Л. М. досліджено міжнародну політику захисту прав людини в умовах глобалізації, науковець робить цінні висновки та рекомендації щодо поліпшення захисту прав осіб з інвалідністю на міжнародному рівні. Дослідження д.ю.н. Костюка В.Л. присвячені міжнародним стандартам прав осіб з інвалідністю в умовах правової та соціальної держави, та зокрема аналізу положень Конвенції ООН про права інвалідів. Корисними для написання роботи були визначені Мельником В. П. ознаки міжнародного-правового регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю. Аспекти правової політики держави у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю досліджувала Мозолюк-Боднар Л. М. Стандарти права на недискримінацію розглядалися Карвацькою С. Б. та Чепель О. Д. Для характеристики міжнародного захисту осіб з інвалідністю ми зверталися також до праць зарубіжних дослідників, зокрема Kayess R. та French P. аналізували положення Конвенції про права осіб з інвалідністю.

Загалом, ці наукові дослідження та аналіз міжнародних актів та національного законодавства України стали теоретичною базою для дослідження та дозволили поглибитись у проблематику захисту прав осіб з інвалідністю та ефективно аналізувати наявні проблеми.

Метою даної дипломної роботи є характеристика європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю та їх порівняння з практикою реалізації в Україні.

Мета роботи обумовила завдання дослідження:

- дослідити еволюцію поняття «особа з інвалідністю» у міжнародних актах;
- надати загальну характеристику міжнародно-правового механізму захисту прав осіб з інвалідністю;
- визначити та охарактеризувати загальні гарантії прав осіб з інвалідністю у праві Ради Європи;
- проаналізувати практику ЄСПЛ щодо захисту прав осіб з інвалідністю;
- проаналізувати та оцінити стан реалізації європейських стандартів в українському законодавстві та практиці, виявити проблеми та недоліки, а також розробити рекомендації для поліпшення ситуації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, у яких реалізується правовий статус осіб з інвалідністю в Україні. **Предметом** дослідження є реалізація в Україні європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю.

Для досягнення поставлених цілей та вирішення завдань дослідження будуть використані різні методи наукового дослідження, зокрема, аналіз наукової літератури, статистичний аналіз даних, порівняння та систематизація нормативно-правових актів, а також індукція та дедукція для отримання висновків та рекомендацій.

При написанні роботи були використані методи наукового дослідження. Формально-юридичний метод використовувався для визначення юридичних понять. Порівняльний метод застосовувався для порівняння законодавства України з європейськими стандартами захисту прав осіб з інвалідністю. Аналіз правових актів та документів Європейського Союзу, що регулюють захист прав інвалідів, та порівняння їх з національними законами та політиками України дозволяє виявити прогалини в реалізації європейських стандартів в Україні та ідентифікувати області для подальшого вдосконалення.

Дослідження судової практики пов'язаної з правами осіб з інвалідністю в Україні, зокрема рішень Конституційного Суду та Європейського Суду з прав людини, може виявити недоліки та прогалини у захисті їхніх прав. Цей метод дозволяє оцінити, наскільки ефективно правова система України реагує на порушення прав осіб з інвалідністю та забезпечує їм доступ до справедливості.

Результати дослідження цієї дипломної роботи можуть бути корисними для вдосконалення національного законодавства та політики в галузі захисту прав осіб з інвалідністю в Україні. Крім того, вони можуть сприяти підвищенню свідомості громадськості щодо потреб та прав цієї категорії осіб, а також стимулювати подальші дослідження. Необхідність вдосконалення захисту прав осіб з інвалідністю є важливим завданням як для України, так і для всього міжнародного співтовариства. Ця дипломна робота спрямована на внесення певного внеску в розуміння проблем та пошук ефективних шляхів покращення становища осіб з інвалідністю в Україні відповідно до європейських стандартів захисту прав людини.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, що об'єднують шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел (47 найменувань). Загальний обсяг роботи: 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1.1 Еволюція поняття «особа з інвалідністю» у міжнародних актах

Дотримання права і свободи людини, і навіть їх захист є основним обов'язком правової держави. Міжнародне право встановлює базові стандарти у сфері захисту прав людини, яких згодом дотримуються держави. Міжнародний захист прав людини має на увазі сукупність норм, що регулюють спільну діяльність держав із захисту порушених прав людини, а також покладання на державу обов'язків щодо дотримання та захисту прав громадян.

Міжнародна спільнота визнає, що вразливі групи населення потребують уваги та приймає додаткові правові заходи з метою захисту їх права і свободи. Однією з таких уразливих груп населення є особи з інвалідністю, які становлять приблизно 15% загальної чисельності населення світу. В силу своїх особливостей вони частіше інших стикаються з неможливістю повною мірою реалізувати свої права та свободи [1 с.184].

В даний час немає усталеного визначення для позначення людей, які мають дефекти розвитку. В одних випадках вживається термін «інваліди» або «особа (дитина) з обмеженими можливостями», в інших – «людина (дитина) з порушенням у розвитку», або ж – «нетипова» тощо, але у правовому полі нашої держави загальноприйнятим є термін «особа з інвалідністю», який зазнав своєї трансформації та еволюції з плином часу.

Довгий час у суспільстві були риси сегрегації. Особи з інвалідністю перетворювалися на вразливих і незахищених, нездатних подбати про себе, «небезпечних» для суспільства, а головне, не враховувалася думка такої людини про себе та свої можливості відновлення та можливості інтеграції –

стати повноцінним членом суспільства, характерні для визначень інвалідності ВООЗ та ООН, які наголошують на таких складових, як недуга і недієздатність. [4]

Структуру міжнародно-правового механізму захисту прав людини складають взаємопов'язані та взаємодіючі між собою елементи. До таких відносять правовий та інституційний елементи. Правовий елемент характеризується нормативним закріпленням права і свободи людини у міжнародних документах. Інституційний елемент проявляється у роботі органів прокуратури та організацій, завданням яких є сприяння реалізації міжнародних актів і контроль за їх виконанням.

Основою для формування міжнародно-правового механізму захисту прав осіб з інвалідністю став передусім розвиток механізму захисту прав цих осіб на національному рівні. Реалізувати соціальні, економічні та культурні права людина з обмеженими можливостями можна лише завдяки існуючим у державі правовим механізмам.[1 с.111]

Міжнародний підхід до поняття не є однозначним у своїх термінологіях. Вперше світова громадськість об'єднала зусилля для створення міжнародних актів, що закріплюють права інвалідів у другій половині ХХ століття. Такими із них були наступні:

- Декларація про права розумово відсталих осіб 1971;
- Декларація прав інвалідів 1975;
- Всесвітня програма дій щодо інвалідів 1982;
- Конвенція МОП «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів 1983 р.»;
- Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів 1993 р.;
- Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 р.

Список не можна вважати вичерпним, до нього не увійшли різні документи ВООЗ, що ґрунтуються на вищезгаданих документах та регіональні акти, що є медичним базисом розробки політики.

Тому, незважаючи на те, що норми укладені в цих актах поширюються на всіх людей, було прийнято також низку конвенцій спрямованих на захист різних уразливих груп населення, такі як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979, Конвенція про права дитини 1989 і Міжнародна конвенція про захист усіх прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р.

Виходячи з цього, можна дійти втішого висновку, що прийняття цієї конвенції стало також необхідним з метою захисту прав осіб з інвалідністю.

Рішення щодо розробки міжнародно-правового акта, присвяченого захисту прав осіб з інвалідністю, було викликано тим, що, незважаючи на теоретичне закріплення за ними всіх прав людини, на практиці такі люди виявляються позбавлені багатьох основних прав і свобод (наприклад, право на свободу пересування, здобуття освіти, доступ до інформації, право на працю і т.п. .д.). Фактична відсутність людей з інвалідністю з повноцінного життя та підтримання їхньої залежності від різних соціальних виплат є дуже дорогою практикою як для членів їхніх сімей, так і для держави в цілому. Тому надання таким людям можливості максимально реалізовувати свої права і робити внесок у розвиток суспільства, безумовно, є вигідними і з економічної точки зору.

Як можна побачити вище, то ціла низка міжнародних документів зосереджує увагу на визначенні осіб з інвалідністю. Наприклад, у Декларації про права інвалідів (1975 р.) акцент робиться на тій чи іншій ваді в людини і зовсім не має значення, коли вона з'явилася, тобто вроджена вона чи ні. У Декларації дане поняття наведено так: «інвалід – означає будь-яку особу, яка не може самостійно повністю чи частково забезпечити потреби нормального

особистого та/або соціального життя через брак, чи то вроджених чи ні, його фізичних чи розумових здібностей [1]».

Визначення базується на «самостійному» забезпеченні життєдіяльності, ставлячи його як кваліфікуючу ознаку щодо статусу людини.

Дане розуміння терміна у визначенні Всесвітньої програми також відсилає до самостійного забезпечення, оскільки здатність вести трудову діяльність дозволяє людині автономно забезпечувати необхідними ресурсами себе і, мабуть, вести життя всередині соціуму, контактувати з людьми, встановлювати соціальні зв'язки, мати права та виконувати обов'язки.

Підтверджує позицію щодо значущості ведення трудової діяльності Конвенція МОП № 159 «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів». У ній поняття «інвалід» розкривається уже як «особа, можливості якої отримувати, зберігати відповідну роботу і просуватися по службі значно обмежені у зв'язку з належним чином підтвердженим фізичним або психічним дефектом» [8].

В даному випадку характеризуючи поняття «інвалід» така особа втрачає можливість виконувати звичну для нього роль у суспільстві, або не має змоги набувати нових навичок через фізичні недоліки, що відрізняють його від інших людей.

У стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.) зазначено, що інвалідність включає значну кількість різних функціональних обмежень. Люди можуть стати інвалідами внаслідок фізичних, розумових чи сенсорних дефектів, стану здоров'я чи психічних захворювань. Такі дефекти, стан або захворювання за своїм характером можуть бути постійними або тимчасовими.

Так, у такому міжнародному документі, як «Всесвітня програма дій щодо інвалідів», розрізняють такі категорії як дефект, інвалідність, непрацездатність. Дефект – це втрата різних функцій чи відхилення. А

інвалідність у розумінні цього документа – це обмеження чи відсутність здатності здійснювати діяльність, у розумінні нормальності для звичайної людини. Під непрацездатністю розуміють обмеження людини, зважаючи на дефект або інвалідність, яка перешкоджає або стримує можливості у виконанні ролей.

Медицина розкриває поняття інвалідності з погляду наявності патології чи дефекту, тобто неповноцінності, наголошується на біологічній характеристикі людини. У цьому погляді інвалідність сприймається як патологія організму, що може призвести до виключення з життя, і як наслідок виходить те, що вони безпорадні, потребують постійного догляду. На відміну від раніше ухвалених документів, Стандартні правила доповнюють ще один елемент що наповнюють поняття «інвалід» – «недоліки оточення та багатьох аспектів діяльності суспільства». Стандартні правила забезпечення рівних можливостей виділили нову «соціальну модель інвалідності». Ця модель, створена в 1990-х роках є найбільш сучасною, за своєю значимістю обганяючи «медичну модель», яка на сьогоднішній момент є у внутрішньому законодавстві України.

Медична модель розглядає поняття «інвалід» з погляду фізичних, сенсорних, психічних чи інтелектуальних недоліків, що у нього є. Акцент на порушення здоров'я переносить «проблему» інвалідності на саму людину. Це породжує тенденцію до проблематизації людини, і в системі соціальних відносин інвалід розглядається як об'єкт медичного втручання [3, с.14].

Медична модель характеризує інваліда як особу, що нездатна існувати в «нормальному» середовищі, а отже, він стає тягарем для товариства.

Політика держави в такому разі має пільгово-дотаційний характер, особа з інвалідністю стає утриманцем, який не робить свій посильний внесок у розвиток. Ця практика веде до соціальної ізоляції інваліда, який стає відмінним від інших громадян.

Соціальна модель наголошує на можливості інваліда використати наявні в нього переваги для ведення будь-якого виду діяльності. Наголос у цій моделі віддається вже не на збереженні та підтримці життєздатності інваліда, а на поступовій інтеграції у суспільство та поверненні трудової функції. В основі цієї моделі лежить теза, що людина з інвалідністю може самостійно приймати рішення щодо її життя [3, с.12].

Парадигма кардинальної зміни, що сприймає інвалідність як питання прав людини, сприяє активним і добре організованим рухам за права людей з інвалідністю. Ці рухи працюють згідно з підходом «Нічого про нас — без нас» і зміщують політику від медичної моделі до моделі соціальних і гуманітарних прав. Основна ідея полягає у тому, щоб перейти від уявлення про інвалідність як особисту трагедію до розуміння, що люди з інвалідністю мають ті самі права, що й інші громадяни. Таким чином, дискримінація на підставі інвалідності повинна бути оголошена незаконною. [4]

Стандартні правила мають рекомендаційний характер.

Ймовірно, законодавче закріплення моделі допустиме лише тоді, коли держави зможуть витратити необхідні кошти на перетворення навколишнього середовища.

Необхідно відзначити, що ряд актів послужив своєрідною «дорогою» до конвенції, це такі акти як Декларація про права розумово відсталих осіб 1971, Декларація про права інвалідів 1975, Принципи захисту психічно хворих осіб і поліпшення психіатричної допомоги 1991 р. Правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів 1993р. та ін.

Отже, найважливішою стала Конвенція 2006 року яка вже є збираючим і як би заключним актом з нормами спрямованими на захист прав і свобод осіб з інвалідністю, а також суттєвим доповненням до міжнародно-правових актів, що діяли на момент їх прийняття, у сфері захисту прав людини.

Згідно з конвенційним визначенням інвалідність – це еволюціонуюче поняття, вона є результатом взаємодії, що відбувається між людьми, що

мають порушення здоров'я, і відносними та середовищними бар'єрами і яке заважає їх повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Виходячи з такого розуміння інвалідності, Конвенція дає у ст. 1 визначення кола осіб, до яких належать інваліди, – «До інвалідів відносяться особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими». Таким чином, у даному визначенні міститься перерахування різних функціональних порушень, які включалися і до попередніх визначень, що містяться в згаданих раніше та інших документах. А також були додані соціологічні елементи, які дозволяють розвиватися особам у різних соціокультурних умовах.

Інвалідність та інваліди розглядаються не лише (і не стільки) з погляду соціальної благодійності. Ключовим є те, що її основою є концепція захисту та заохочення прав осіб з інвалідністю.

Конвенція закріпила загальні принципи, на основі яких безпосередньо побудовано [1]:

- 1) повага властивій людині гідності, її особистої самостійності, включаючи свободу робити свій власний вибір та незалежності;
- 2) недискримінація;
- 3) повне та ефективно залучення та включення в суспільство;
- 4) повагу особливостей інвалідів та їх прийняття як компонент людського різноманіття та частини людства;
- 5) рівність можливостей;
- 6) доступність;
- 7) рівність чоловіків та жінок;
- 8) повага до розвитку здібностей дітей-інвалідів та повага права дітей-інвалідів зберігати свою індивідуальність [10].

Слід зазначити, що конвенція 2006 р. не встановлює жодних пріоритетів для осіб з інвалідністю, а навпаки спрямована на захист належних їм прав відповідно до інших актів міжнародного права. Також уточнюється зобов'язання держав забезпечувати однакове користування правами для всіх осіб з інвалідністю [8].

Конвенція в основному закріплює права, зазначені в інших актах, але головним є те, що ніхто не має права заважати здійснювати свої права особам у зв'язку з їхньою інвалідністю.

Таким чином Конвенція була важливим досягненням у міжнародному праві у сфері захисту прав осіб з інвалідністю.

На мою думку, для подальшого розвитку відносин у міжнародному праві щодо захисту прав і свобод осіб з інвалідністю, держави повинні співпрацювати на міжнародному рівні, а також вживати належних та ефективних заходів у рамках національної політики. Крім того, на сучасному етапі важливо розвивати партнерство з відповідними міжнародними та регіональними організаціями, взаємодіяти з громадянським суспільством та організаціями інвалідів. У свою чергу, така взаємодія може виступати гарантом для інвалідів у повному користуванні ними прав людини та основних свобод.

В результаті розвитку науки поняття «інвалід» у новій Конвенції про права інвалідів 2006 р. вже не міститься. Зазначена соціальна група має іншу назву і визначається наступним чином [8]:

«Особи зі стійкими фізичними, психічними, та інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Преамбула Конвенції, ймовірно, прагне пояснити причину відходу від терміну. У відповідність у ній: «інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між наявними порушеннями здоров'я людей і відносинами та

бар'єрами і яка заважає їх повній та ефективній участі у житті суспільства нарівні з іншими».

Водночас ратифікація Україною Конвенції ООН «Про права інвалідів» показала, що в нашій країні не в повному обсязі дотримуються права осіб з інвалідністю щодо їх доступу до обсягів соціальної інфраструктури, транспорту, інформації та зв'язку, а також до інших об'єктів та послуг, що надаються населенню.

Новим етапом у розвитку сучасної термінології в галузі інвалідності насамперед можна вважати підписання у 2008 р. Конвенції про права інвалідів та необхідністю використання «Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та соціальної недостатності» (МКФ), прийнятою Міжнародною Організацією Охорони Здоров'я (ВООЗ) та призначеною для використання у різних сферах. Конвенцію про права інвалідів підписали 130 держав і 20 – ратифікували, що допоможе виключити порушення прав осіб з інвалідністю.

Отже, загальноприйнятим є поняття, що інвалідність – це стійке порушення здоров'я, що веде до складнощів у взаємодії з навколишнім простором, тобто порушення, що виникли від народження або протягом життя, що мають стабільний характер, що призводять до обмеження у спілкуванні, контролі за собою, можливості вчитися, пересуватися тощо.

Рівність і недискримінація належать до основних принципів і прав у галузі міжнародного права. Так, згідно з Загальною декларацією прав людини 1948 р. «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» [1, ст. 1], «кожна людина повинна мати всі права і всі свободи... без будь-якої відмінності...» [1, ст. 2]. Однак, незважаючи на те, що зазначені принципи лежать в основі всіх договорів у галузі прав людини, люди з інвалідністю продовжують стикатися з дискримінацією у всіх сферах їхньої життєдіяльності [4, с. 6]. Утім необхідно додати, що протягом тривалого часу люди з інвалідністю боролися (і продовжують боротися) за визнання за ними

всіх прав і свобод людини нарівні з іншими і без будь-якої дискримінації (наприклад, не лише за ознакою інвалідності, а й за гендерної ознаки (дівчата з інвалідністю)). Найбільш успішним результатом такої боротьби є Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 р. (далі – КПІ), яка стала першою міжнародною угодою з прав людини людей з інвалідністю. Характерним є те, що заборона дискримінації за ознакою інвалідності має наскрізний характер і поширюється на всі положення КПІ. Таким чином кожна стаття КПІ спрямована як на захист від дискримінації, так і на сприяння у створенні умов, необхідних для досягнення рівності людей з інвалідністю.[5]

Так, згідно зі статтею 2 КПІ «дискримінація за ознакою інвалідності» означає будь-яку відмінність, виключення або обмеження через інвалідність, метою чи результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини і основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській чи будь-якій іншій галузі. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні» [7]. Виходячи з тлумачення зазначеної статті, «відмова у розумному пристосуванні» є однією з форм дискримінації, а вираз «нарівні з іншими» не обмежується визначенням дискримінації за ознакою інвалідності [9, п. 17].

Більше того, у КПІ недискримінація закріплена як принцип/ право: у статті 3 вона розглядається як принцип; у статті 5 закріплено як окреме право, яке не залежить від інших положень. У свою чергу держави-учасниці КПІ зобов'язані забороняти будь-яку дискримінацію (не лише за ознакою інвалідності) [7, ст. 5 (2)] через те, що дискримінація може бути виражена в різних формах («пряма», «непряма», «відмова у розумному пристосуванні», «утиск»), а її мотиви можуть бути множинними (обтяжена дискримінація).

Багато проблем, пов'язаних з правами людей з інвалідністю, сьогодні виникають через дискримінацію. Люди з інвалідністю повинні мати ті самі права, що й інші, але їх часто дискримінують і виключають з багатьох сфер

життя. Це може статися через соціальні упередження, структурні проблеми в суспільстві або через обмеження їх фізичного здоров'я. Отже, щоб мати рівні права громадян, люди з інвалідністю часто потребують позитивних змін у суспільстві. Наприклад, це може означати поліпшення доступу до інформації, охорони здоров'я, освіти та можливостей зайнятості. Позитивні заходи мають спрямовуватися на створення рівних можливостей для груп, які традиційно стикаються з дискримінацією, з метою будівництва більш справедливого суспільства. [4]

Соціальна концепція чи «модель» інвалідності визначає таких осіб як соціальну конструкцію взаємозв'язку громадян із суспільством. І саме наявність соціального початку визначає правове становище інвалідів, заснованих на засадах гуманного та терпимого ставлення до труднощів інвалідів. Разом з тим, соціальна «модель» виявляє негативні явища дискримінації та стигматизації, з якими повсюдно стикаються інваліди у суспільному житті, що применшує їхні права та свободи через існуючі проблеми зі здоров'ям.[6]

Безперечно, проведення соціальної політики щодо введення осіб з інвалідністю у соціум неможливе без належного правового регулювання. Однак поки що предмет даного правового регулювання націлений на милосердя перед людьми з інвалідністю, а не пристосування середовища під людей, які мають ті ж права, що й інші, для отримання ними тих же благ, без змін у їх повсякденному житті.

Цей факт підтверджує, що Україна суттєво відрізняється від передових світових тенденцій у питаннях соціального захисту. Ймовірно, роблячи акцент на самих особах з інвалідністю, законодавець поступово створює норми з перетворення середовища на їх користь.

Необхідно змінювати ставлення законодавця до соціальної групи «осіб із стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними чи сенсорними порушеннями», адже це призведе до взаємної вигоди. Вказані особи

перестануть бути відірваними від суспільства, зможуть отримувати всі його блага, а також працювати та сплачувати податки.

Багато дослідників вважають, що соціальна «модель» інвалідності є ключовою у визначенні правового становища інваліда. Однак існує інша точка зору, що медична «модель» мало не поступається соціальній, яка необхідна при встановленні порушень та (або) недоліків здоров'я. Водночас правозахисники вказували, що такі «моделі» є взаємообумовленими, що в подальшому було враховано при формуванні міжнародних засад захисту прав інвалідів [10].

Варто зазначити, що з прийняттям Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 року [8] стала виділятися нова концепція щодо визначення інвалідності — правозахисна, яка включала сукупність медичної та соціальної «моделі» у взаємодії з принципами юридичного захисту громадян з фізичними та (або) психічними вадами від будь-яких форм дискримінацій та пригнічень.

Нині правозахисна концепція чи «модель» є комплексною теорією захисту широкого переліку прав: громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших, забезпечення рівності правових можливостей та інтеграції у життя. Зазначена теорія фактично заклала основні принципи визнання цінності «людської гідності інвалідів».

Отже, сучасні соціальні та психологічні концепції розглядають явище інвалідності як наслідок порушень здоров'я індивіда та соціальних несприятливих умов, що заважають людині з інвалідністю бути повноцінним членом суспільства. Розглянемо різні види інвалідності та її групи, вказані в Інструкції про встановлення груп інвалідності за 14 листопада 2011р. Класифікують інвалідність за видами порушень функцій організму, до яких відносять[10]:

- 1) порушення психічних функцій (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, мови, емоцій, волі);

2) порушення сенсорних функцій (зору, слуху, нюху, дотику, больової, температурної та ін. видів чутливості);

3) порушення статодинамічних функцій (голови, тулуба, кінцівок, рухливих функцій, статики, координації руху);

4) порушення функції кровообігу, дихання, травлення, виділення, обміну речовин та енергії, внутрішньої секреції, імунітету тощо;

5) мовні порушення (не обумовлені психічними розладами), порушення голосоутворення, форми мови – порушення усної (ринолалія, дизартрія, заїкання, алалія, афазія) та письмової (дисграфія, дислексія), вербальної та невербальної мови;

6) порушення, які викликають спотворення (деформація обличчя, голови, тулуба, кінцівок, які призводять до зовнішнього спотворення, аномальні дефекти травного, сечовидільного, дихального трактів, порушення розмірів тулуба) [10].

Розрізняють також вроджену й набуту інвалідність. Вроджену інвалідність викликають патогенні впливи під час пренатального періоду та травми під час народження. Набута інвалідність виникає у різні вікові періоди після народження в результаті хвороби чи травми і супроводжується посттравматичним синдромом (ПТСР). Вважаємо за потрібне вказати основні причини появи інвалідності у дітей:

1) травми та (або) неврологічні порушення, які виникли під час пологів;

2) соматичні захворювання такі, як онкологія чи інфекції;

3) механічні чи термічні травми;

4) вроджені патології (генетичні порушення, алкогольне ураження плоду, інтоксикації) [10].

Отже, різноманіття правових концепцій опосередковує складність термінології «інвалідність», що включає сукупність медичних, психологічних, соціальних та інших явищ у суспільстві. З одного боку, зазначена дефініція має сутнісні засади медичної концепції як теорії медико-

психічного лікування та реабілітації здоров'я громадян, які набули статусу інваліда. З іншого боку, соціальна концепція розкриває принципи соціального забезпечення людей з інвалідністю, інтеграції у суспільстві та проблему дискримінації громадян за станом здоров'я. На нашу думку, «інвалідність» слід характеризувати як комплексне явище, що визначає правовий статус осіб з інвалідністю з біологічної, особистісної, соціальної та юридичної позиції, яка заснована на фундаментальній «правозахисній» концепції, міжнародних засадах захисту та забезпечення рівних прав кожного незалежно від фізичних та (або) психічних недоліків.

Сьогодні у нашому суспільстві побутують дещо негативні стереотипні переконання щодо людей з інвалідністю. Нерідко до них ставляться з ворожістю, зверхністю й острахом. Як вже було зазначено у попередньому параграфі, яскраво виражені негативні тенденції у взаємодії з інвалідизованими прийнято називати гандикапністю. Це явище зумовлене такими сформованими міфами стосовно людей з інвалідністю, як: люди з інвалідністю є пасивними, слабкими, неприємними, залежними та створюють труднощі для суспільства, вони не є працеспроможними, неосвічені, потребують значної матеріальної та соціальної допомоги [12, с. 26]. Однак останні роки можемо помітити деякі позитивні зрушення у ставленні до осіб з особливими потребами. Створюються благодійні та волонтерські організації, які займаються просвітницькою діяльністю та надають населенню об'єктивну інформацію про інвалідність, займаються соціальною допомогою, спеціальним навчанням та вихованням молоді з обмеженими функціональними можливостями.

Фактично, ці дані доводять, що дефініція «інвалідність» еволюціонувала з неоднозначного терміна в цілісний комплексний феномен, який склався завдяки зміні культурних цінностей суспільства, економічного, політичного стану та правових засад держав.

Зазначимо, що досвід європейських країн із створення доступного середовища людям з інвалідністю значно більший, ніж в Україні, однак, як свідчать вище наведені приклади, наше суспільство також почало відчувати потребу в інклюзії та активно працювати над розробкою методів та способів пристосування навколишнього середовища до потреб неповносправних своїх членів.

Таким чином, підбиваючи підсумок усьому вищесказаному, слід сказати, що величезну роботу проведено для міжнародно-правового закріплення захисту прав такої вразливої групи населення, як особи з інвалідністю. Прийняття Конвенції ООН з подальшою ратифікацією її іншими державами створила умови для захисту прав таких осіб та усуненню їх дискримінації на відповідному рівні. Надалі необхідно продовжувати вживати заходів міжнародними організаціями для виконання всіх міжнародних актів спрямованих на захист прав осіб з інвалідністю, а також на усунення різноманітних перешкод для здійснення ними своїх прав і свобод. [11]

1.2 Міжнародно-правовий механізм захисту прав осіб з інвалідністю

Міжнародно-правовий механізм захисту прав осіб з інвалідністю базується на ряді міжнародних документів, які визначають права людей з інвалідністю та зобов'язання держав щодо їх захисту. Найважливіші з них:

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006) – цей документ визначає права осіб з інвалідністю та зобов'язує держави розробити національні політики та програми з метою забезпечення повної інклюзії та рівних можливостей для людей з інвалідністю. Конвенція надає також механізм контролю за її виконанням.[13]

2. Декларація про права людини (1948) – цей документ визначає загальні права людини, включаючи право на життя, свободу та безпеку особи, свободу від дискримінації, право на освіту та працю. [14]

3. Європейська соціальна хартія (1961) – цей документ визначає соціальні права людини, включаючи право на працю, соціальне забезпечення та охорону здоров'я. [15]

4. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950) – цей документ визначає права людини, включаючи право на життя, свободу та безпеку особи, свободу від дискримінації, право на освіту та працю. В рамках цієї конвенції так же існує Європейський суд з прав людини, який має компетенцію розглядати скарги громадян та організацій на порушення їх прав, включаючи права людини з інвалідністю. [17]

У додаток до цих міжнародних документів, багато країн прийняли національні закони та політики, щоб забезпечити повне інклюзивне оточення для людей з інвалідністю. Національні органи з інвалідністю та інші організації громадськості зазвичай забезпечують виконання цих політик та забезпечують захист прав людей з інвалідністю на місцевому рівні.

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, яка була прийнята в 2006 році, визначає права людей з інвалідністю та встановлює стандарти, що повинні бути дотримуватися державами-учасницями для забезпечення повної інклюзії та рівних можливостей для людей з інвалідністю.[16]

У Конвенції визначено, що люди з інвалідністю повинні мати повне і рівне право на участь в житті суспільства, доступ до освіти, праці, здоров'я, культури, спорту та відпочинку. Документ також передбачає захист від будь-якої форми дискримінації та насильства, а також право на самовизначення та самовиявлення.

Крім того, Конвенція надає механізм контролю за її виконанням. Держави-учасниці зобов'язані регулярно звітувати перед Комітетом ООН з

прав інвалідів про свої заходи з реалізації положень Конвенції. Комітет може висловлювати рекомендації щодо поліпшення ситуації з правами людей з інвалідністю та звертатися до держав з проханням про прийняття необхідних заходів.[13]

Конвенція передбачає залучення організацій та установ, що представляють людей з інвалідністю, до розробки та впровадження політик та програм, що спрямовані на забезпечення повної інклюзії. Це передбачає встановлення діалогу між державними установами, громадськістю та організаціями, що представляють людей з інвалідністю, та врахування їхніх поглядів та потреб у розробці та реалізації політик та програм.

Одним з важливих аспектів Конвенції є забезпечення доступності середовища для людей з інвалідністю. Документ встановлює стандарти доступності для будівель, транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій, а також інших видів соціальних послуг та інфраструктури, що забезпечують повноцінну участь людей з інвалідністю в житті суспільства.

У світлі реалізації Конвенції держави-учасниці повинні прийняти необхідні заходи для забезпечення повної інклюзії та рівних можливостей для людей з інвалідністю. Це може передбачати прийняття законів, розробку національних стратегій та програм, а також забезпечення достатніх ресурсів на їх реалізацію. Конвенція надає державам-учасницям чіткі стандарти та рекомендації щодо реалізації прав людей з інвалідністю та сприяє здійсненню міжнародної співпраці та обміну досвідом в цій сфері.[13]

Декларація про права людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році, містить кілька статей, які стосуються прав людей з інвалідністю. Стаття 1: Усі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і свідомістю та повинні ставитися один до одного у дусі братерства. Ця стаття стверджує, що всі люди мають рівні права та гідність. Це включає і людей з інвалідністю, які повинні мати доступ до тих самих прав та можливостей, що й інші люди.

Стаття 2: Кожна людина має право на всі права та свободи, зазначені в цій Декларації, без будь-якої різниці через расу, колір шкіри, стать, мову, релігію, політичні чи інші переконання, національне або соціальне походження, майновий стан, народження або будь-яку іншу різницю. Ця стаття гарантує всім людям права та свободи, не залежно від їхньої індивідуальної ситуації. Люди з інвалідністю не повинні бути дискриміновані через свої фізичні або психічні обмеження.

Стаття 7: Усі люди рівні перед законом і мають право на рівну охорону закону без будь-якої дискримінації. Ця стаття стверджує, що всі люди мають право на рівний доступ до закону. Це означає, що люди з інвалідністю мають право на доступ до справедливості та правосуддя, без будь-яких обмежень або дискримінації.

Стаття 25: Кожна людина має право на стандарт життя, достатній для її здоров'я та добробуту себе та своєї родини, включаючи харчування, одяг, житло, медичну допомогу та необхідну соціальну допомогу, а також право на безпеку в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості або інших обставин, що їй не залежать. Ця стаття визнає право кожної людини на достатній стандарт життя, що включає необхідність доступу до медичної допомоги та соціальної допомоги, коли вона потребує цього. Це включає і людей з інвалідністю, які можуть потребувати додаткової підтримки та допомоги для забезпечення свого здоров'я та добробуту.

Загалом, Декларація про права людини визнає право кожної людини на рівність перед законом та на доступ до прав та можливостей, без дискримінації будь-якої форми. Це включає і людей з інвалідністю, які мають право на повноцінну участь у суспільстві та на отримання необхідної підтримки для забезпечення свого здоров'я та добробуту. [7]

Європейська соціальна хартія, прийнята в 1961 році, містить положення, які стосуються осіб з інвалідністю.

Зокрема, Стаття 15 Хартії гарантує право інвалідів на професійну та соціальну реабілітацію. Це означає, що держави-учасниці Хартії повинні приймати заходи, необхідні для забезпечення доступу інвалідів до освіти, професійної підготовки та роботи, а також до всіх інших сфер життя, включаючи культуру, дозвілля та спорт.

Крім того, стаття 17 Хартії зобов'язує держави-учасниці забезпечувати інвалідам належну допомогу та підтримку, в тому числі шляхом забезпечення доступу до медичної допомоги, а також до соціальних послуг, таких як соціальне житло, допомога з питань зайнятості та інші.

Отже, Європейська соціальна хартія містить важливі положення, які гарантують права інвалідів на рівний доступ до соціальних та професійних можливостей, а також на належну допомогу та підтримку від держави.

До положень Європейської соціальної хартії також входять забезпечення належних умов проживання для людей з інвалідністю, зокрема, право на житло та належні умови його проживання. Згідно зі статтею 16 Хартії, держави-учасниці повинні приймати належні заходи для забезпечення доступу до житла та умов проживання, які враховують потреби та особливості інвалідів. Крім того, у статті 23 Хартії визначено право на захист здоров'я. Це означає, що держави-учасниці мають забезпечувати доступ до належної медичної допомоги та інших послуг, які необхідні для збереження та покращення здоров'я людей з інвалідністю. [16]

Крім Європейської соціальної хартії, в Європейському Союзі (ЄС) також існують директиви та регуляції, які стосуються прав інвалідів. Наприклад, Директива ЄС про недискримінацію (2000/78/ЄС) забороняє дискримінацію на підставі інвалідності в галузі праці та зайнятості.

У цілому, згідно з принципами Європейської соціальної хартії та інших законодавчих актів ЄС, інваліди мають право на рівні можливості в усіх сферах життя, від праці та освіти до доступу до культурних та розважальних заходів. Держави-учасниці зобов'язані приймати необхідні заходи, щоб

забезпечити реалізацію цих прав. Крім того, Європейська соціальна хартія передбачає захист інвалідів від експлуатації, насильства та зловживання. Згідно зі статтею 17 Хартії, держави-учасниці повинні забезпечувати захист від усіх форм експлуатації та зловживання, включаючи економічну, фізичну та психічну експлуатацію. [16]

Усі ці законодавчі акти та стратегії покликані забезпечувати рівність прав для інвалідів та зменшення дискримінації на підставі інвалідності. Вони наголошують на тому, що інваліди мають право на повну інтеграцію в суспільство та належне забезпечення їх потреб і прав.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод не містить окремого розділу, присвяченого особам з інвалідністю. Однак, стаття 14 Конвенції забороняє дискримінацію у здійсненні будь-яких прав, що забезпечуються Конвенцією, на підставі таких ознак, як інвалідність.

Додатково, Протокол №12 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод (2000) визнає право на недискримінацію як окреме право. Згідно з цим Протоколом, жодна особа не може бути об'єктом дискримінації за будь-якою ознакою, включаючи інвалідність. Крім того, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який розглядає скарги на порушення Конвенції, декілька разів звертав увагу на права осіб з інвалідністю. Наприклад, в рішенні у справі "Діяльність Папської Римської колегії" від 3 лютого 2011 року ЄСПЛ визнав порушення статті 14 Конвенції через дискримінацію студента з інвалідністю на основі його стану здоров'я.

Отже, Конвенція не містить окремого розділу про права осіб з інвалідністю, проте забороняє дискримінацію на основі таких ознак, як інвалідність, а Протокол №12 визнає право на недискримінацію як окреме право. ЄСПЛ також визнавав права осіб з інвалідністю у своїх рішеннях. [17]

Зокрема, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю передбачає право на працю, освіту, охорону здоров'я, культуру та інші сфери

життєдіяльності, які є важливими для повноцінного інтегрування людей з інвалідністю в суспільство. Крім того, конвенція зобов'язує держави забезпечити доступність інформації, сервісів та інфраструктури для людей з інвалідністю та забороняє будь-яку дискримінацію на підставі інвалідності. [17]

Національні закони та політики можуть відрізнятись в залежності від конкретної країни та її законодавства. Однак, важливо, щоб ці політики були розроблені відповідно до міжнародних стандартів та враховували потреби та права людей з інвалідністю.

З метою забезпечення захисту прав людей з інвалідністю на місцевому рівні, багато країн мають національні органи з інвалідністю та інші громадські організації, які допомагають людям з інвалідністю у різних аспектах їхнього життя. Ці органи можуть забезпечувати консультативну підтримку, надавати інформацію та навчати людей з інвалідністю навичкам, необхідним для їхнього повноцінного участі в суспільстві.

Отже, міжнародний правовий механізм захисту прав людей з інвалідністю є важливим інструментом для забезпечення їхнього повноцінного участі в суспільстві. Він забезпечує захист їхніх прав та свобод, забороняє будь-яку дискримінацію на підставі інвалідності та забезпечує доступність інформації, сервісів та інфраструктури. Національні закони та політики повинні відповідати міжнародним стандартам та враховувати потреби та права людей з інвалідністю.

Забезпечення повноцінного інклюзивного оточення для людей з інвалідністю в суспільстві вимагає широкого спектру заходів на різних рівнях – від міжнародного до місцевого. Важливими елементами таких заходів є підтримка та навчання людей з інвалідністю навичкам, необхідним для їхнього повноцінного участі в суспільстві, створення доступних сервісів та інфраструктури, а також забезпечення доступності інформації та освіти. Усі ці заходи мають на меті покращити якість життя людей з інвалідністю та

забезпечити їхню повну інтеграцію в суспільство. Важливо, щоб держави та громадські організації продовжували працювати над удосконаленням заходів та механізмів захисту прав людей з інвалідністю, щоб забезпечити їм повне й рівноправне участь в житті суспільства.

РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

2.1 Загальні гарантії прав осіб з інвалідністю у праві Ради Європи

Міжнародне право досить пізно звернулося до проблеми інвалідності та пододало досить довгий шлях. Проте, покращення становища людей з інвалідністю та захист їх прав залишаються пріоритетними напрямками в діяльності не лише універсальних міжнародних організацій, але і регіональних також. Для європейського регіону такою організацією є Рада Європи, оскільки саме європейські конвенції займають ключове місце серед правозахисних документів, а її нормотворча діяльність сприяє уніфікації європейського законодавства та також правозастосовчої практики 46 держав Європи в даному напрямку.

Рада Європи вважається однією з найбільш ефективних та активних регіональних організацій, до безспірних досягнень якої належить захист прав людини та основоположних свобод. На міжнародному рівні вона займає ключову позицію в формуванні прогресивної політики та стандартів в галузі прав людини, а тому, відповідно, володіє потенційно великим впливом і в сфері захисту прав людей з інвалідністю. Варто зважати, що на теренах 46-ми держав-членів Ради Європи проживає, за різними статистичними даними, від 80 до 120 мільйонів осіб з інвалідністю, а це приблизно 10-15 відсотків від загальної кількості населення цих європейських країн [18]. Ця чимала кількість людей потребує міжнародно-правових гарантій захисту своїх прав, заснованих на принципах рівності та недискримінації.

Протягом тривалого часу, починаючи з прийняття Часткової угоди у соціальній сфері та у сфері охорони здоров'я, шляхом ухвалення Резолюції (59) 23 Комітету міністрів Ради Європи від 16 листопада 1959 року [19] ,

політика Ради Європи стосовно людей з інвалідністю здійснювалась на основі медичного та реабілітаційного підходів (або ж “моделей”) до розуміння інвалідності. Відповідно до них люди з інвалідністю розцінювалися в якості об’єктів політики соціального забезпечення, а не суб’єктів, здатних мати права та реалізовувати їх на рівні з іншими людьми. Останні десятиліття привнесли значні корективи, а прийняття в 1996 році переглянутої Європейської соціальної хартії [20] офіційно засвідчило відмову від медичної та перехід до соціальної моделі інвалідності, заснованій на повазі прав та свобод людини.

Нормотворча діяльність Ради Європи поширюється практично на всі важливі питання, що постають перед європейським суспільством, тому тематика інвалідності не є виключенням. Перелік юридичних інструментів налічує дві категорії, до яких належать, по-перше, міжнародно-правові договори, виходячи з положень ст. 15 Статуту Ради Європи, для досягнення мети Ради укладаються конвенції або угоди [21], та, по-друге, міжнародні документи або акти “м’якого права” Ради Європи, які приймають форму рекомендацій або резолюцій головних органів Організації – Комітету міністрів та Парламентської асамблеї Ради Європи. Варто зазначити, що акти інших органів Організації з інвалідозахисної тематики мають суттєве значення та вплив.

Конвенції та угоди є юридично зобов’язуючими для держав, які виразили згоду на їх обов’язковість. Так, на основі ст. 1 Статуту, Комітет міністрів разом із Парламентською асамблеєю повноважні розглядати питання, що становлять суспільний інтерес та «укладати угоди...в галузі захисту та подальшого здійснення прав і основних свобод людини». За майже сімдесятирічну історію функціонування Ради Європи в її межах було прийнято приблизно 219 міжнародних [22] договорів, що регулюють практично всі сфери міждержавного співробітництва, окрім оборони, та

прийняттям яких було покладено початок формуванню спільного для 46 держав-членів Ради правового простору.

З-поміж великої кількості міжнародних договорів не знаходиться жодного, який би стосувався суто прав людей з інвалідністю. Проте до переліку тих, що формують «європейські правові стандарти захисту прав людей з інвалідністю» слід відносити: Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Європейську культурну конвенцію 1954 року, Європейську Конвенцію про запобігання катувань чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року, Європейську соціальну хартію 1961 року, Європейську конвенцію про соціальне забезпечення 1972 року, Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) 1990 року, Європейську соціальну хартію (переглянута) 1996 року, Європейську конвенцію про права людини та біомедицину 1997 року та ін. Далі варто приділити увагу аналізу ключових документів із зазначеного переліку.

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ) гарантує виконання визначених в ній прав і свобод кожній особі, яка знаходиться під юрисдикцією держави-учасниці. Слід відмітити, що Конвенція не містить будь-яких специфічних прав для захисту людей з інвалідністю, оскільки стосується кожної особи, включаючи і осіб з тією чи іншою формою інвалідності. Стаття 14 Конвенції передбачає, що користування всіма правами та свободами, вміщеними у Конвенції, повинне забезпечуватися та реалізовуватися “без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою”. Дане положення містить перелік ознак на основі яких забороняється дискримінація, проте не містить посилання на “інвалідність”, хоч зовсім очевидно, що її можна віднести до категорії “іншої ознаки”.

У Посібнику з європейського антидискримінаційного права відмічається, що Стаття 14 ЄКПЛ забороняє дискримінацію лише стосовно інших прав, що передбачені в Конвенції [23]. Згодом зазначену статтю було дещо доповнено прийнятим Протоколом №12 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ETS №177) [24] від 2000 року, який набрав чинність в квітні 2005 року. Так, Протокол вміщує окреме право на недискримінацію не обмежене правами та свободами, закріпленими Конвенцією. Таким чином, людям з інвалідністю, в межах держав-членів Ради Європи, гарантуються всі передбачені Конвенцією права та основоположні свободи, а дискримінація за ознакою інвалідності є забороненою.

Ратифікація ЄКПЛ передбачає обов'язкове визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), покликаного розглядати скарги проти держав-учасниць Ради Європи про порушення прав людини, визначених Конвенцією. В тій чи іншій мірі кожна основна стаття ЄКПЛ стосується людей з інвалідністю, проте по деяких з них ЄСПЛ виносить більша кількість рішень.

До таких слід віднести ст. 3 (заборона катування), ст. 5 (свобода та особиста недоторканність), ст. 6 (справедливий суд), ст. 8 (повага до приватного і сімейного життя), ст. 14 (заборона дискримінації) та ст. 1 Протоколу №1 (власність). Хоч інвалідність не згадано в ст. 14 ЄКПЛ, проте практика ЄСПЛ свідчить, що інвалідність та різноманітні стани здоров'я розглядають як “інші ознаки” в розумінні з зазначеної статті.

Європейська соціальна хартія 1961 року (ЄСХ) [11] є міжнародним договором аналогічним ЄКПЛ та регулює широке коло економічних та соціальних прав у галузі прав людини. Варто зазначити, що ЄСХ стала першим документом з прав людини в межах РЄ, що закріпив спеціальні норми стосовно людей з інвалідністю. Хартія захищає 23 основні права людини у сфері соціальної зайнятості та соціального захисту. Зважаючи на

значні протиріччя, викликані розбіжностями у рівнях соціального та економічного розвитку держав Європи, структура ЄСХ має свої особливості, які не є характерними для переважної частини міжнародно-правових актів. Так, документ передбачає для держави можливість приєднатися не до всієї Хартії в цілому, а лише до певної кількості її положень так, щоб загальна кількість статей і пунктів була не менша ніж 10 з 19 статей або ж 45 з 72 пунктів/

Особливе значення для людей з інвалідністю має ст. 15 ЄСХ “Право осіб з фізичними або розумовими вадами на професійне навчання, перекваліфікацію та соціальну реадaptaцію”. Аналізуючи положення даної статті можна зробити висновок, що вона засновується на медичному підході до розуміння інвалідності, оскільки спрямована на забезпечення “функціонування державних або приватних спеціалізованих учбових закладів”, та на “заохочення роботодавців до прийняття на роботу інвалідів”. А цей підхід сьогодні є застарілим та таким, що не враховує всього діапазону потреб людей з інвалідністю.

Європейська соціальна хартія (Переглянута) 1996 року Зважаючи на те, що ЄСХ 1961 року “характеризується не тільки частковим відображенням соціальних, економічних та культурних прав, але і складним механізмом застосування її положень”, на неофіційній коференції міністрів країн-членів Ради Європи 5 листопада 1990 року було визнано необхідність комплексного перегляду основного тексту ЄСХ.

3 квітня 1996 року Комітет міністрів ухвалив текст переглянутої Європейської соціальної хартії, яка є вичерпним міжнародним договором, котрим внесено поправки до ЄСХ 1961 року та також розширено список гарантованих прав в економічній та соціальній сферах. Значних змін зазнала і ст. 15 Хартії. Так, закріплені в ній положення отримали назву “Право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства”. Зазначена назва є відображенням та свідченням зміни

суспільного підходу до розуміння інвалідності від медичного до соціального, за якого прослідковується тенденція до соціальної інклюзії людей з інвалідністю, шляхом вжиття державою-учасницею позитивних дій або спеціальних заходів.

Такі дії або заходи передбачають: забезпечення орієнтування, освіти та професійної підготовки (п. 1 ст. 15); сприяння доступові до роботи через заохочення роботодавців, пристосування умов праці до потреб людей з інвалідністю, облаштування або створення спеціальних робочих місць з урахуванням ступеня інвалідності, чи то використання спеціалізованих служб працевлаштування та надання допомоги (п. 2 ст. 15); сприяння всебічній соціальній інтеграції та участі у житті суспільства, шляхом вжиття заходів, що спрямовані на усунення перешкод для спілкування і пересування і що надають доступ до транспорту, житла, культурної діяльності і відпочинку (п. 3 ст. 15).

Контроль за дотриманням державами-членами положень Європейської соціальної хартії 1961 року та переглянутої Європейської соціальної хартії 1996 року здійснюється незалежною комісією експертів – Європейським комітетом з соціальних прав (ЄКСП) за допомогою системи звітності держав та подання колективних скарг. Щороку кожна з держав-учасниць зобов'язана направляти до

Комітету доповідь з інформацією щодо законодавчого та практичного впровадження положень ЄСХ. В свою чергу, ЄКСП розглядає доповіді та приймає рішення чи є ситуація з дотриманням Хартії у відповідній країні задовільною чи ні. Якщо ж приймається рішення, що держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за Хартією, то вже Комітет міністрів Ради Європи на ім'я держави спрямовує рекомендацію з проханням змінити ситуацію в законодавстві чи то в практичній площині.

Що стосується подання колективних скарг, то така процедура стала можливою з моменту набрання чинності в 1998 році Додаткового протоколу

до Європейської соціальної хартії від 9 листопада 1995 року. В процесі розгляду колективних скарг ЄКСП формулює стандарти для прав людей з інвалідністю, закріплених у ЄСХ [15].

У цьому відношенні прикладами можуть слугувати справа International Association Autism-Europe (IAAE) v. France (скарга № 13/2002) щодо обмеження хворих на аутизм в праві на освіту та справа Mental Disability Advocacy Center (MDAC) v. Bulgaria (скарга № 41/2007) [15] щодо порушення права на інклюзивну освіту інтелектуально хворих дітей, які проживали в спеціалізованих закладах.

Європейська Конвенція про запобігання катувань чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року [28] запроваджує несудовий механізм превентивного характеру з метою захисту позбавлених волі осіб. Дана Конвенція, безумовно, стала ефективним міжнародним договором, котрим було посилено захист осіб, позбавлених волі від катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Задля досягнення мети Конвенції започатковано Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – КЗК чи Комітет) до повноважень якого входить інспектування будь-яких місць під юрисдикцією держав-учасниць, де утримуються особи, позбавлені волі та, коли на це є необхідність, представлення рекомендацій щодо посилення захисту позбавлених волі від катувань або нелюдського чи принизливого поводження чи покарання.

Таким чином, моніторинг дотримання положень Конвенції базується на системі відвідувань місць утримання осіб, позбавлених волі якимось державним органом. Важливо зазначити, що робота Комітету засновується на принципах співпраці, взаємодіючи з національними органами влади та конфіденційності, зважаючи на закритий характер його доповідей. Проте,

кожного року Комітет готує Річну загальну доповідь про діяльність для Комітету міністрів РЄ, який містить детальну інформацію щодо діяльності КЗК за вказаний проміжок часу та також нерідко може містити тлумачення положень Конвенції, здійснені Комітетом.

Суттєві частини загальних доповідей КЗК та тлумачення Конвенції формують Стандарти КЗК. Остання версія Стандартів опублікована в 2015 році та містить дев'ять складових частин [29].

Відношення до тематики інвалідності мають дві: частина II. в параграфі 3 «Медичне обслуговування в місцях позбавлення волі» та частина III. в параграфах 1 «Примусове поміщення до психіатричних закладів» та 2 «Заходи упокорення в психіатричних закладах для дорослих». Стандарти за даними напрямками, так само, як і решта інших були вироблені Комітетом в результаті практики візитів впродовж усього періоду його функціонування.

Разом з міжнародними договорами головними органами РЄ продукуються і резолюції та рекомендації, які стосуються різних аспектів інвалідності. Прийняті на ім'я держав-членів РЄ резолюції та рекомендації політично зобов'язують уряди держав наслідувати загальний курс дій Організації і, тим самим, вживати заходів щодо їх виконання. На практиці, держави-члени намагаються виконувати положення резолюцій та рекомендацій так, як ніби вони наділені обов'язковою юридичною силою.

За більш ніж півстолітню історію нормотворчої діяльності РЄ в сфері інвалідності було прийнято чималу кількість відповідних резолюцій та рекомендацій Комітету міністрів та Парламентської асамблеї РЄ і кожна з них є значимою, оскільки стосуються різного роду важливих питань пов'язаних з покращенням положення людей з інвалідністю. Історично важливими є Рекомендація 818 (1977) ПАРЄ щодо питання про становище психічнохворих, Рекомендація R (83) 2 КМ про правовий захист недобровільно госпіталізованих осіб з психічними розладами, Рекомендація № R(92) 6 КМ державам-членам про послідовну політику на підтримку

людей з обмеженими можливостями, Рекомендація 1185 (1992) ПАРЄ про політику реабілітації осіб з обмеженими можливостями, Рекомендація 1235 (1994) ПАРЄ з питань психіатрії та прав людини та низка інших.

Особливої уваги заслуговує План дій Ради Європи щодо сприяння правам і повній участі людей з обмеженими можливостями у суспільстві: покращення якості життя людей з обмеженими можливостями у Європі (План дій Ради Європи з інвалідності), затверджений Рекомендацією Rec (2006) 5 Комітету міністрів державам-членам від 5 квітня 2006 року, який є ще одним важливим інструментом захисту наряду з європейськими конвенціями. Зазначений План дій є певним “доповненням” [28] до Конвенції ООН про права інвалідів та її Факультативного протоколу від 2006 року тією мірою в якій він містить спеціальні заходи та позитивні дії для держав-учасниць, які сприяли б ратифікації та реалізації положень Конвенції ООН вод 2006 року.

Цілі та заходи, що містяться в Плані охоплюють п’ятнадцять основних напрямків діяльності, включаючи: участь людей з обмеженими можливостями в різних сферах (політична, громадська, культурна) життя суспільства, освіти, зайнятість та професійну орієнтацію, соціальну та транспортну доступність, охорону здоров’я та реабілітацію, соціальний та юридичний захист, та підвищення рівня інформованості такої групи людей. Варто наголосити, що основний лейтмотив прийнятого РЄ Плану дій полягає в зміні орієнтирів у відношенні людей з інвалідністю переходячи від проблем, що стосуються стану здоров’я до соціальних та правозахисних. Для відслідковування прогресу, досягнутого державами-членами щодо виконання зазначеного Плану дій, їм пропонується регулярно звітувати про пророблену роботу Європейському координаційному форуму (САНРАН). Останній є органом РЄ, уповноваженим формувати загальні принципи та сприяти обмінові інформацією щодо виконання Плану дій державами-членами РЄ.

Разом з тим, протягом останніх років САНРАН було розроблено чималу кількість документів, що містять роз’яснення положень Плану дій. Зі

створенням в 2010 році в межах Форуму Редакційного комітету з охорони й заохочення прав жінок і дівчаток з обмеженими можливостями почалася розробка даного аспекту тематики інвалідності, робота над яким продовжується і сьогодні. Зважаючи на той факт, що часові рамки прийнятого Плану дій спливають із закінченням 2015 року, то у листопаді цьогож року в Ірландії під час Конференції з питань підведення підсумків Плану дій Ради Європи з інвалідності на 2006-2015 роки почалося обговорення тексту нового Плану дій з даної тематики, який планується прийняти на чотирирічний проміжок часу – з 2016 і по 2020 рік.

Суттєву роль в процесі створення концепції та стандартів у сфері захисту прав людей з інвалідністю відіграють і документи, які продукуються такими органами в системі Ради Європи як: Уповноважений з прав людини РЄ, Комітетом з реабілітації та інтеграції людей з обмеженими можливостями (CD-P-RP) та Європейською конференцією міністрів, відповідальних за політику інтеграції людей з обмеженими можливостями, покращення якості життя людей з обмеженими можливостями.

Отже, в результаті аналізу міжнародно-правових договорів та міжнародних актів, що були прийняті в межах Ради Європи, однієї з найпотужніших та ефективних регіональних організацій, тому можна сформулювати такі висновки. По-перше, за всю історію своєї нормотворчої діяльності Радою Європи не було вироблено жодної конвенції, яка б окремо регулювала права людей з інвалідністю, в порівнянні з прийнятою в 2006 році Конвенцією ООН з прав інвалідів та Факультативного протоколу до неї. По-друге, європейські конвенції та акти «м'якого права» головних органів Ради Європи формують «європейські правові стандарти захисту прав людини», які поширюються на людей з інвалідністю на рівні з іншими людьми. По-третє, практика Європейського суду з прав людини та Європейського комітету з соціальних прав свідчать про те, що вони є дієвими механізмами контролю за дотриманням положень ЄКПЛ, ЄСХ 1961 та 1996

років по відношенню до людей з інвалідністю. По-четверте, ухвалений План дій Ради Європи з інвалідності сприяв наближенню держав до виконання вимог та подальшої ратифікації Конвенції ООН з прав інвалідів та Факультативного протоколу до неї. Таким чином, в нормотворчій діяльності Ради Європи тематика інвалідності та людей з інвалідністю займає чільне місце, що сприяє поступовому покращенню положення людей з обмеженими можливостями та їх правової захищеності.

2.2 Практика ЄСПЛ щодо захисту прав осіб з інвалідністю

Соціальна політика із захисту прав осіб із інвалідністю багатьох країн Європейського Союзу за останнє десятиліття зазнала змін, тому дії держав у вищезазначеній сфері мають базуватися на вже існуючих європейських тенденціях і інноваційних підходах до розв'язання проблем інвалідності та актуальній прецедентній практиці Європейського суду з прав людини.

Як зазначалось в попередніх підрозділах, в країнах Європи проживають близько 80 мільйонів осіб, з різними особливостями та психофізичними можливостями, що свідчить про масштабність цієї проблеми в регіональному та світовому вимірі.

Протягом багатьох років політика більшості країн світу у сфері захисту прав осіб із інвалідністю була направлена на медичну сферу захисту цієї соціальної групи громадян, яка враховувала лише потребу опікування та вилучала можливості долучення людини із інвалідністю до активного суспільного життя. Внаслідок морально-правового руху та боротьби людей з особливими потребами за свої права та свободи змінилися стереотипи стосовно людей із інвалідністю, моделі інвалідності, а також розуміння «інвалідності» як правозахисної моделі.

З прийняттям Конвенції про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї (13.12.2006 рік) змінено «парадигму» більшості держав світу у ставленні до людей із інвалідністю.

Соціальна модель «інвалідності» ґрунтується на ставленні до осіб з особливими потребами та інвалідністю, як до повноправних членів суспільства, що мають рівні права з іншими громадянами країни.

Проте, слід зазначити, що у деяких країнах світу, в тому числі і в Україні, при формуванні державної соціальної політики стосовно людей із інвалідністю пріоритетне значення надається «медичному», а не «соціальному» підходу до вирішення проблеми. Така політика держави не сприяє широкому залученню людей із інвалідністю до активної участі у суспільному житті, що суперечить міжнародним стандартам у сфері захисту та реалізації прав кожного громадянина держави.

В умовах сьогодення виникає потреба науково-теоретичного дослідження проблеми та розуміння існуючого міжнародно правового механізму захисту прав осіб із інвалідністю в умовах демократичної, соціальної та правової держави.

Стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), яка встановлює заборону дискримінації та визначає можливі підстави для неї, інвалідність, як і стан здоров'я загалом, не відносить до явних підстав дискримінації. Однак, виходячи із практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Комітету ООН з прав людини, «інвалідність» повинна розглядатися як «інші ознаки» в розумінні статті 14 Конвенції.

У 1968 році ЄСПЛ було розглянуто першу справу щодо порушення статті 14 Конвенції, проте більша частина судової практики з питань захисту прав осіб із інвалідністю була сформована лише протягом останніх 20 років. Так як Конвенція – це живий механізм, то тлумачення змісту статті 14 та

можливості її застосування постійно розвиваються, змінюються та розширюються.

Так, до початку XXI століття, ЄСПЛ стверджував, що дискримінація – це поводження з людьми по-різному в однакових обставинах, дивлячись лише на формальну рівність у підходах [37]. Суттєвих змін дефініція «дискримінація» зазнало після історичного рішення у справі «Тлімменос проти Греції».

У 2000 році Велика Палата ЄСПЛ своїм рішенням наголосила, що дискримінація також відбувається тоді, коли люди з різними ознаками отримують однакове поводження за різних обставин. Суд визнав, що в деяких випадках для того, аби уникнути дискримінації, уряд має запропонувати виключення, або пристосування до ситуації з огляду на індивідуальну ознаку людини [38].

Аналізуючи практику ЄСПЛ можна виділити основні доводи, у яких розглядалися питання «розумного пристосування» та позитивного обов'язку держави застосовувати пристосування задля уникнення дискримінації за ознакою «інвалідності».

До найбільш значущої в контексті «розумного пристосування» можна віднести справу «Глор проти Швейцарії», рішення в якій було постановлено 30 квітня 2009 року. При розгляді справи ЄСПЛ використав саме той підхід, що і у справі «Тлімменос проти Греції» та зазначив, що обов'язок пристосування в деяких ситуаціях є необхідною умовою для уникнення дискримінації. Предметом скарги стали претензії скаржника на те, що він вважав несправедливим по відношенню до себе становище, у яке він потрапив.

Маючи бажання пройти військову службу, заявник не зміг цього зробити, оскільки його визнали непридатним через захворювання на цукровий діабет. При цьому законодавство Швейцарії вищезазначене захворювання кваліфікує не як інвалідність (особами із інвалідністю

вважалися особи з понад 40-відсотковою втратою працездатності), а як «незначне обмеження можливостей особи».

Таким чином заявник підпадав під дію положень щодо обов'язкової сплати додаткового податку, який був встановлений для осіб, які не проходили військову службу. Отже, він фактично виявився у положенні гіршому, ніж особи з більшим відсотком втрати працездатності, так само як і особи, які відмовлялись від проходження військової служби через релігійні або пацифістські переконання, для яких у свою чергу була передбачена можливість проходження альтернативної (невійськової) служби [25].

ЄСПЛ, у цьому випадку, зазначив, що намагання вирівняти становище осіб, які проходили і не проходили службу за системою загального військового обов'язку, мають легітимну мету, оскільки це прямо виходить із принципу пропорційності (рівності). Однак, коли йдеться про права особи з інвалідністю, як представника особливо уразливої групи населення, то законодавець звужений у свободі розсуду для вибору засобів для досягнення поставленої мети. Тому Суд дійшов висновку, що справедливого балансу між суспільними інтересами та повагою до прав заявника не було дотримано, що привело до порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції [26].

Важливою є практика ЄСПЛ де відбувається кваліфікація уразливих осіб з інвалідністю за множинними ознаками. Так, у рішенні (Справа «Валашінас проти Литви» від 24 липня 2001 року), в процесі кваліфікації порушення прав інвалідів за ст.3 Конвенції визначено, що приводами для цього можуть виступати умови тримання під вартою або в інших місцях позбавлення свободи, які не пристосовані до потреб інвалідів, а також неякісна, несвоєчасна, а й іноді й неадекватна медична допомога або її відсутність. Суд вказав, що «оцінка мінімального рівня жорстокості залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні та

психологічні наслідки і в деяких випадках стать, вік і стан здоров'я жертви» [39].

У рішенні по справі «Жельфманн проти Франції» від 14 грудня 2004 року ЄСПЛ, розглядаючи скаргу, долучив до справи такі факти, як: зміни в стані здоров'я заявника; можливість призначення умовного покарання або дострокового звільнення для ув'язненого в разі погіршення стану його здоров'я, а також відмова заявника співпрацювати з лікарями.

ЄСПЛ у своєму рішенні по справі «Фарбтус проти Латвії» від 2 грудня 2004 року дійшов висновку, що утримання під вартою 79-річного заявника, який був інвалідом, порушило вимоги статті 3 Конвенції у зв'язку з його «віком, безсиллям і станом здоров'я», тим самим наголосивши, що за певних обставин утримання під вартою протягом тривалого часу осіб похилого віку або інвалідів може стати підставою для кваліфікації порушення ст. 3 Конвенції. Аналогічна позиція була сформована у справі «Прайс проти Об'єднаного Королівства [30]».

Загалом, проаналізувавши, прецедентну практику ЄСПЛ, окрім вищезазначених проблем, можна окреслити основні форми зловживання або зневажання уразливим становищем осіб за станом здоров'я, а саме:

- обмеження у реалізації виборчих прав і свобод; права купівлі-продажу; прийняття рішення щодо місця проживання чи роботи; право на освіту та свободи переміщення, одруження;
- маніпуляції уразливими особами за станом здоров'я при прийнятті рішень особами, що здійснюють опіку;
- негативна практика обмеження права на освіту для дітей із інвалідністю;
- дискримінація дітей з особливими потребами, які фактично обмежені у спілкуванні з іншими дітьми, передусім через недостатню обладнаність місць для ігор під їх потреби та ін.

Аналіз практики ЄСПЛ за статтею 14 Конвенції свідчить, що ЄСПЛ у своїх рішеннях уникає прямого тлумачення термінів. У рішеннях відсутні дефініції «пряма дискримінація» або «непряма дискримінація». Суд розглядаючи кожну справу, розвиває поняття самого явища дискримінації осіб із інвалідністю через усесторонній розгляд конкретної скарги, аналізуючи обставини справи та її унікальні аспекти. Тому і сьогодні, найбільш уразливою групою людей є особи із інвалідністю, які зазнають дискримінації за значним спектром проявів.

Цікавим є рішення ЄСПЛ у справі Хам проти Туреччини (*Çam v. Turkey*) від 23.02.2016 р., де заявником у даній справі є громадянка Туреччини, якій було відмовлено у прийнятті на навчання до Турецької музичної академії при університеті Стамбула на підставі проблем із зором, незважаючи на складання вступного іспиту. Слід акцентувати увагу, що батьки заявниці в її інтересах та від її імені розпочали кілька судових процесів в адміністративних судах різних інстанцій з метою скасування рішення щодо відмови у зарахуванні, однак національні суди відмовили у задоволенні вимог позивачів. Після цього заявниця звернулася до ЄСПЛ з заявою щодо порушення Туреччиною ст. 14 зазначеної Конвенції. Зазначимо, що ЄСПЛ, хоча й не посилався на прецедентну практику справи Тлімменс проти Греції (у якій вперше було окреслено стандарт права на недискримінацію), розглянувши матеріали справи, постановив, що «заявниці відмовлено без об'єктивного та розумного обґрунтування можливості здобувати освіту у музичній академії виключно через сліпоту» та визнав порушення у даному випадку ст. 14 Конвенції та ст. 2 Протоколу № 1 до Конвенції [40]. Це приклад того, як треба боротися за свої права.

Вчені С.Б. Карвацька та О.Д. Чепель у науковій публікації акцентують увагу на ще одному прикладі дискримінації, зокрема є справа G.L. проти Італії (*G.L. v Italy*), рішення у якій ухвалене Палатою 10.09.2020 р. Справа стосувалася неспроможності молодій дівчині G.L., котра страждала на

аутизм, отримати спеціалізовану допомогу у навчанні, хоча така підтримка була передбачена законом. Так, ЄСПЛ дійшов висновку, що G.L. не могла продовжувати відвідування початкової школи за умов, рівноцінних умовам, якими користуються учні, котрі не мають особливих потреб. І ця різниця у ставленні зумовлена її інвалідністю. Зазначимо, що ЄСПЛ повторив, що згідно зі ст. 15 Європейської соціальної хартії (переглянутої) держави зобов'язані «сприяти повній соціальній інтеграції й участі у житті суспільства (осіб із особливими потребами), зокрема через засоби, які включають у себе технічну допомогу, спрямовану на подолання бар'єрів у спілкуванні та мобільності. ЄСПЛ встановив, що було порушено ст. 14 Конвенції у поєднання зі ст. 2 Першого протоколу до Конвенції. Окрім цього, вчені також зазначають, що раніше у справі Глор проти Швейцарії (Glor v. Switzerland) від 30.04.2009 року Суд уже визнав порушення ст. 14 через відмову у клопотанні про надання житла на підставі інвалідності. Отже, ЄСПЛ підтвердив, що держави мають обов'язок гарантувати реальний та ефективний захист від дискримінації [41].

Проте, у кожному рішенні ЄСПЛ робить акцент на тому, що для того, аби уникати та запобігати дискримінації, варто завжди пам'ятати основоположні принципи: дискримінація – це невиправдане, неоднакове поводження з людьми, що мають різні ознаки, а недискримінація означає, що кожній людині гарантуються усі права без будь-яких відмінностей та обмежень.

Отже, ЄСПЛ своїми рішеннями фактично підтверджує, що держави мають обов'язок гарантувати реальний та ефективний захист від дискримінації особам з інвалідністю, і у випадку порушення таких прав вважається недопустимим.

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

3.1 Аналіз українського законодавства у галузі захисту прав осіб з інвалідністю щодо стану реалізації європейських стандартів

За загальним визначенням правове регулювання – це один із видів соціального регулювання, який полягає у «впорядкуванні поведінки учасників суспільних відносин за допомогою спеціальних юридичних засобів і способів» [2, с. 95]. У свою чергу, міжнародно-правове регулювання передбачає нормативний вплив на поведінку суб'єктів міжнародного права з метою вироблення, імплементації та дотримання взаємно визнаних правил правомірної поведінки та механізмів їх забезпечення з метою досягнення та підтримки міжнародного миру та соціального благополуччя. Ефективному правому регулюванню соціальних правовідносин сприяє впровадження міжнародних соціальних стандартів. За визначенням, наведеним у навчальній юридичній літературі, міжнародний соціальний стандарт – це закріплений у міжнародному нормативному акті (договорі) загальновизнаний рівень реалізації прав у сфері праці, соціального забезпечення та освіти.

Право на соціальний захист гарантується Конституцією України. Так, згідно з положеннями статті 46 Основного Закону, право на соціальний захист включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Зазначене право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Варто зазначити, що у сфері наукових досліджень соціального права по-різному підходять до співвідношення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Проте аналіз змісту статті 46 Конституції України дає підстави стверджувати, що законодавець розуміє соціальний захист як поняття ширше, яке включає в себе право на соціальне забезпечення. У свою чергу, термін «соціальне забезпечення», згідно з положеннями статті 9 Пакту про економічні, соціальні та культурні права, ухваленого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року [30], включає в себе соціальне страхування. Тож поняття «соціальний захист» є, по-суті, юридичною конструкцією, яка за визначенням професора М. І. Козюбри та ін., становить «своєрідну модельну побудову прав, обов'язків, відповідальності, їх усталені схеми, в які втілюється нормативний матеріал» [31, с. 222]

Соціальний захист осіб з інвалідністю реалізується в межах системи заходів соціальної підтримки. Усі види соціального забезпечення можна поділити на три групи: 1) грошові виплати; 2) натуральні види допомог (протезування, надання засобів пересування для осіб з інвалідністю, продуктів харчування, предметів першої необхідності); 3) соціальні послуги (правові, економічні, освітні, медичні, реабілітаційні та ін.) [31 с. 353–354].

З'ясувавши зміст соціального захисту та міжнародно-правового регулювання, варто навести визначення особи з інвалідністю. Перш за все потрібно зазначити, що основним актом міжнародно-правового регулювання соціального захисту прав осіб з інвалідністю є Конвенція про права осіб з інвалідністю, ратифікована Законом України від 16.12.2009 р. [32]. Визначаючи місце зазначеної Конвенції в системі джерел права соціального забезпечення, професор Костюк В. Л. робить наступні висновки щодо значення цієї Конвенції, зокрема: виступає міжнародно-правовим базисом існування та закріплення найважливіших прав осіб з інвалідністю; визначає міжнародні стандарти та соціальні орієнтири у сфері захисту прав інвалідів; виступає основним міжнародним договором у системі джерел права

соціального забезпечення, в тому числі прав осіб з інвалідністю; виступає міжнародно-правовим базисом розвитку внутрішнього законодавства про права осіб з інвалідністю; потребує глибокої імплементації у національне законодавство [29, с. 129].

Варто також звернути увагу, що частиною другою ст. 1 Конвенції про права осіб з інвалідністю зазначено, що до осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Подібне визначення міститься у ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», яке доповнене зобов'язаннями держави створити умови для реалізації особою з інвалідністю своїх прав нарівні з іншим громадянами та забезпечити їй соціальний захист [32]. Таким чином, міжнародно-правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю має спрямовуватися не тільки на матеріальну підтримку таких осіб, а й на удосконалення оточуючого середовища, усунення бар'єрів (як фізичних, так і психологічних та соціальних) на шляху до реалізації ними прав нарівні з іншими людьми.

Конвенція про права осіб з інвалідністю закріплює низку вихідних положень, які покладено в її основу, зокрема принципи: поваги, недискримінації, інклюзивності, рівності та доступності. До переліку зобов'язань, які беруть на себе держави-учасниці Конвенції, входять зобов'язання щодо: повної реалізації особами з інвалідністю всіх прав людини і основоположних свобод; повної реалізації економічних, культурних та соціальних прав; залучення осіб з інвалідністю до процесів імплементації Конвенції через попередні консультації.

До кола актів міжнародно-правового регулювання соціального захисту входить ціла низка міжнародних документів, спрямованих на сприяння соціальній захищеності осіб з інвалідністю на універсальному рівні. Як ми

вже зазначали вище, на таких осіб поширюється увесь блок прав людини і основоположних свобод (Міжнародний білль про права людини). До спеціальних міжнародно-правових актів правового регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю належать, зокрема: Декларація про права інвалідів (1975 р.), Всесвітня програма дій відносно інвалідів (1981 р.), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.). Проте саме прийняття Конвенції про права осіб з інвалідністю стало знаковою подією у цій сфері. Незважаючи на складну соціально-економічну та політичну ситуацію, в Україні ведеться робота над удосконаленням правового регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю, про що може свідчити ратифікація Конвенції No 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (від 28.06.1952) [33]. Кожна держава-член, яка визнала чинність розділу IX Конвенції No 102, гарантує захищеним особам надання допомоги по інвалідності згідно із наведеними нижче статтями цього розділу. Розмір допомоги, згідно з положеннями ст. 57 Конвенції No102, встановлюється з урахуванням мінімальних стандартів щодо мінімального стажу, охоплюваного ризику, а також підстави та межі зменшення допомоги по інвалідності.

На регіональному рівні Радою Європи також ухвалено низку документів щодо соціального захисту прав осіб з інвалідністю. Так, статтею 15 Європейської соціальної хартії (переглянутої) закріплено, що з метою забезпечення інвалідів, незалежно від їхнього віку та характеру і походження їхньої інвалідності, ефективного здійснення права на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства, Сторони зобов'язуються, зокрема:

- 1) вжити необхідних заходів для забезпечення осіб з інвалідністю орієнтуванням, освітою та професійною підготовкою, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних або приватних спеціалізованих закладах;

2) сприяти їхньому доступові до роботи усіма засобами, які можуть заохочувати роботодавців приймати на роботу осіб з інвалідністю;

3) сприяти всебічній соціальній інтеграції осіб з інвалідністю.

Слід також зазначити, що у 2010 році Європейська Комісія прийняла Європейську стратегію інвалідності на період 2010–2020 роки, яка спрямована на розширення прав і можливостей людей з обмеженими можливостями, щоб вони могли повною мірою брати участь у суспільному житті ЄС.

Повертаючись власне до соціального захисту осіб з інвалідністю, потрібно звернути увагу на те, що на виконання положень ст. 12 Європейської соціальної хартії (переглянутої), Україна підписала 10 листопада 2016 році, Європейський кодекс соціального забезпечення [34], який є орієнтиром для формування в Україні європейської моделі соціального забезпечення. Нагадаємо, що Україна, як член Ради Європи, під час ратифікації Європейської соціальної хартії (переглянутої) не взяла на себе зобов'язання, передбачені ст. 12 Хартії, зокрема «підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні, принаймні на такому, який дорівнює рівню, необхідному для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення». Ратифікація Кодексу та приєднання до ст. 12 Хартії стануть можливими в результаті кропіткої роботи по впровадженню європейських стандартів соціального забезпечення, в тому числі і соціального захисту осіб з інвалідністю. Питанням соціального захисту осіб з інвалідністю присвячено Частину IX «Допомога по інвалідності» Європейського кодексу соціального забезпечення (статті 53–58).

Крім Європейського кодексу соціального забезпечення, до регіональних актів міжнародно-правового регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю, ухвалених Радою Європи, належить Європейська конвенція про соціальне забезпечення (ETS No 78). У ст. 2 зазначеної конвенції вказано, що вона застосовується щодо всього законодавства, яке регулює, зокрема,

допомогу по інвалідності (пункт в частини 1 статті 2), однак дана Конвенція також не ратифікована Україною.

До системи актів міжнародно-правового регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю також належать міжнародні двосторонні договори, які можуть включати в себе навіть вищий рівень соціального захисту громадян сторін такого договору порівняно з міжнародними конвенціями. Такими договорами також закріплюються певні стандарти соціального захисту, в тому числі і для осіб з інвалідністю, на двосторонній міждержавній основі. Так, Угодою між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення [35], ратифікованою 05 вересня 2013 року, передбачено, що вона застосовується стосовно України в тому числі до законодавства щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування, яке стосується зокрема пенсії по інвалідності (ст. 2 Угоди). Наприклад, ст.6 Угоди між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення (ратифіковано 21 грудня 2011 року) [36] передбачено, що згідно з положеннями розділу III цієї Угоди допомога по інвалідності, яка одержується згідно із законодавством однієї Договірної Держави, безпосередньо виплачується відповідним особам, навіть якщо вони проживають на території іншої Договірної Держави і не підлягає зменшенню, призупиненню чи скасуванню через те, що особа з інвалідністю проживає на території іншої Договірної Держави. Частиною I цієї міждержавної Угоди передбачено взаємні правила встановлення пенсії по інвалідності.

Довгий час вважалося, що до кола суб'єктів міжнародного права не входить людина, оскільки актами правового регулювання встановлюється відповідні права, обов'язки та відповідальність лише для держав та міжнародних організацій. Однак згодом до кола суб'єктів, на які спрямовується дія актів міжнародно-правового регулювання увійшли не лише лише народи та нації, а й сама людина, внаслідок чого утворилося міжнародне право прав людини. Відтак, Конвенція ООН про права осіб з

інвалідністю є яскравим прикладом зростання уваги міжнародної спільноти до прав осіб з інвалідністю, в тому числі їх соціального забезпечення.

Водночас положення актів міжнародно-правового регулювання потребують імплементації у систему національного законодавства України. Проблемним залишається також процес моніторингу, контролю та впливу на застосування та дотримання міжнародно-правових норм щодо соціального захисту осіб з інвалідністю. Зважаючи на те, що такі особи зазвичай обмежені зовнішніми бар'єрами як у фінансовому, так і фізичному відношенні, особисто захистити свої порушені права вони не мають можливості. Тому, провідну роль у ефективній імплементації положень актів міжнародно-правового регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю відіграють громадські організації осіб з інвалідністю, а також правозахисні організації.

Можливим способом захисту порушених прав у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю є звернення до Європейського суду з прав людини, куди можна оскаржити невиконання державою положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, низка статей якої містить положення, які поширюються і на соціальний захист осіб з інвалідністю, зокрема щодо заборони дискримінації (ст. 14), право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13), право на справедливий суд (ст. 6).

Міжнародно-правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю передбачає узгодження волі суб'єктів міжнародного права з означених питань, яка формується у міжнародно-правових актах (договорах), є обов'язковою для сторін міжнародного договору та передбачає імплементацію закріплених у них положень у національне законодавство.

Отже, міжнародно-правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю можна описати як сукупність заходів, які здійснюють держави та інші уповноважені інститути міжнародного права з метою ефективного регулювання правового захисту соціальних потреб осіб з інвалідністю, включаючи розробку міжнародних стандартів щодо цих питань. [47 с.6]

Основними ознаками міжнародно-правового регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю є:

- 1) діяльність держав та/або інших уповноважених інститутів міжнародного права (наприклад, ООН, МОП, Рада Європи, ЄС тощо);
- 2) виступає результатом міжнародного та/або національного досвіду з питань соціального захисту людей з інвалідністю;
- 3) спрямованість на розбудову сучасної моделі соціального захисту осіб з інвалідністю;
- 4) передбачає закріплення прав, пільг та гарантій осіб з інвалідністю у загальних та спеціальних міжнародно-правових актах;
- 5) спрямованість на формування міжнародних соціальних стандартів з питань соціального захисту осіб з інвалідністю;
- 6) передбачає якісну адаптацію осіб з інвалідністю у суспільстві та державі;
- 7) потребує громадського та державного моніторингу, нагляду (контролю) за імплементацією у національне законодавство;
- 8) будується на принципах верховенства права, недискримінації, рівності, пріоритету прав людини, соціального захисту, соціальної спрямованості держави тощо;
- 9) активізується із зростанням чисельності осіб з інвалідністю у світі;
- 10) результатом є ухвалення міжнародно-правових актів (наприклад, конвенцій, пактів, договорів тощо) з питань соціального захисту осіб з інвалідністю.

Тому, систему принципів реалізації прав осіб з інвалідністю у резолюціях та рекомендаціях Парламентської асамблеї, Комітету міністрів Ради Європи щодо захисту прав осіб з інвалідністю складають такі засадничі ідеї: 1) загальноправові принципи (верховенства права та заборони будь-якої дискримінації; справедливості та рівності для всіх); 2) принципи, що стосуються галузевих принципів (принцип свободи праці; принцип гідної

праці; принцип гармонійної стабільності трудових відносин; принцип забезпечення прав учасника трудових відносин на захист його прав і законних інтересів державою, профспілкою (організацією роботодавців), міжнародною організацією або самостійно).3) особливі принципи (полегшення доступу осіб з інвалідністю до робочих місць у приватному та публічному секторах; впровадження позитивних заходів для забезпечення прав осіб з інвалідністю в медичній сфері; розумна адаптація робочих місць для працівників з інвалідністю.) [47 с.11]

Якщо аналізувати Україну то: Україна як демократична правова держава зосереджується на розвитку соціальної, економічної та правової політики щодо осіб з фізичними або розумовими особливостями.

Основними напрямками соціальної політики щодо інвалідів є профілактика інвалідності, медико-соціальна експертиза, реабілітація інвалідів, соціальне обслуговування і створення безбар'єрного середовища. Тому Українське законодавство поступово приймає нові законопроекти за для поліпшення статусу та життя осіб з інвалідність та в майбутньому створення безбар'єрного середовища забезпечує нормальну життєдіяльність інвалідів у різних сферах їхнього перебування.[41 с.153]

Якщо аналізувати законодавство України то воно базується на певних ключових факторах, як для України так і для усього світу.

- Принцип верховенства закону: регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю здійснюється відповідно до законодавства України.
- Принцип юридичної рівності й недискримінації: всі особи з інвалідністю мають рівні права перед законом, за винятком випадків, коли їх обмеження визначені законодавством України щодо дієздатності. Заборонено будь-які дії, які обмежують права і дискримінують інвалідів, за винятком випадків, коли обмеження прав передбачені чинним законодавством. Обмеження дієздатності інваліда без судового рішення є неприпустимим.

- Принцип захисту інтересів осіб з інвалідністю: Україна, як держава, забезпечує інвалідам рівні можливості з усіма іншими громадянами для реалізації їх громадянських, економічних, політичних та інших прав і свобод, які передбачені чинним законодавством. Україна також створює умови для надання адресної грошової допомоги та можливості проходження індивідуального санаторно-курортного лікування інвалідам. Крім того, забезпечує інвалідів необхідними засобами орієнтації та сприйняття інформації, протезуванням, пересуванням, включаючи транспортні засоби. [44 с.154]

Отже Україна забезпечує осіб з інвалідністю необхідними засобами орієнтації та сприйняття інформації, протезуванням і спортом, у тому числі транспортними засобами. Крім того, люди з інвалідністю отримують часткову компенсацію витрат на ремонт транспортних засобів. Також створюються необхідні умови для працевлаштування, навчання, професійної підготовки та соціально-трудової реабілітації людей з інвалідністю. Захищати права людей з інвалідністю. Загалом законодавство України про захист прав людей з інвалідністю є важливим кроком до створення рівних умов для всіх громадян та забезпечення їх соціального захисту. Однак його ще потрібно вдосконалити та впровадити, щоб забезпечити повний та ефективний захист прав та інтересів людей з інвалідністю в усіх сферах життя.

3.2 Перспективи впровадження європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю в Україні

Україна, як країна, що прагне до інтеграції в ЄС, зобов'язана впроваджувати та виконувати міжнародні стандарти захисту прав людей з інвалідністю, зокрема Європейську конвенцію про права людини та

Європейську соціальну хартію. Ці документи містять норми, що гарантують інвалідам право на рівні можливості, недискримінацію, доступність, адекватний соціальний захист та участь у прийнятті рішень, що стосуються їх життя.

З іншого боку, Україна також має можливості, якими може скористатися, наприклад, від міжнародних організацій, можливість вчитися на досвіді інших країн у впровадженні подібних стандартів, а також можливість сприяти більш інклюзивному та різноманітному суспільству. За належної підтримки та відданості з боку української влади впровадження європейських стандартів захисту прав людей з інвалідністю може допомогти покращити якість життя людей з інвалідністю в Україні. Тому вкрай важливо визначити та вирішити проблеми, одночасно використовуючи можливості, доступні Україні, щоб досягти значного прогресу в забезпеченні рівних прав і доступу до можливостей для людей з інвалідністю. [46]

Впровадження європейських стандартів захисту прав людей з інвалідністю в Україні несе як виклики, так і можливості. З одного боку, Україна має потенціал для впровадження цих стандартів і покращення якості життя людей з інвалідністю. Стаття 15 Європейської соціальної хартії, яка окреслює право людей з інвалідністю на незалежність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства, може слугувати керівництвом для українських чиновників, які прагнуть покращити життя цієї групи населення.

Один з прикладів неврахування рекомендацій ПАРЄ та Комітету Міністрів Ради Європи полягає у сфері доступності середовища для осіб з інвалідністю. Згідно з рекомендаціями та резолюціями Ради Європи, країни-члени мають забезпечити доступність будівель, громадського транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій та інших інфраструктурних об'єктів для осіб з інвалідністю. Однак, українське законодавство не завжди повністю відповідає цим вимогам.

Наприклад, в багатьох містах України все ще існують будівлі, які не мають належних архітектурних адаптацій для людей з інвалідністю, такі як пандуси, підйомники або спеціальні санітарні кабінки. Це ускладнює їх доступ до основних громадських послуг та інфраструктури. Крім того, доступ до громадського транспорту для людей з руховими обмеженнями також залишає бажати кращого. Часто відсутні підйомники чи спеціальні місця для інвалідних візків у транспортних засобах.

Також це має позитивний характер для народу України, як для цивільних так і для військових. Кожен день цивільні та військові опиняються в лікарні по різних причинах в тому числі з пораненнями кінцівок. Тому статус особи з інвалідністю має важливу роль сьогодні, тому слід поліпшувати закони пов'язані з ними та інтегрувати їх також в міжнародне законодавство тим самим охоплення міжнародних організацій за для допомоги таким особам.

Крім того, необхідно забезпечити фінансову підтримку та створити сприятливі умови для розвитку соціальних послуг та інфраструктури, що відповідають вимогам доступності для інвалідів. Розробка та впровадження національних програм і стратегій у сфері захисту прав інвалідів є необхідним етапом у забезпеченні їх повноцінного функціонування та розвитку. Україна вже здійснює кроки в напрямку впровадження європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю, але великий обсяг роботи ще перед нами. Це потребує спільних зусиль держави, громадських організацій, активної громадськості та міжнародного співробітництва.

У подальшому, успішне впровадження європейських стандартів захисту прав інвалідів українським законодавством сприятиме будівництву справедливого та інклюзивного суспільства, де кожна особа, незалежно від своїх фізичних чи психічних особливостей, матиме рівні можливості для розвитку та щасливого життя.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження було проаналізовано європейські стандарти захисту прав осіб з інвалідністю та їх реалізацію в Україні. Основною метою цієї роботи було встановлення ступеня відповідності законодавства України міжнародним нормам та забезпечення якісного захисту прав осіб з інвалідністю в нашій країні. Під час дослідження було проведено комплексний аналіз діючих законів та нормативних актів, що регулюють права осіб з інвалідністю в Україні. Було звернуто увагу на ратифікацію Україною важливих міжнародних документів, зокрема Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. В результаті аналізу було виявлено певні відмінності в законодавстві України, які з часом допоможуть повній реалізації європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю.

Україна має певні досягнення у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, таких як створення спеціальних законів та програм, спрямованих на підтримку та захист прав цих осіб. Проте, щоб досягти повноцінної реалізації європейських стандартів, необхідно прийняти додаткові заходи, такі як зміни в законодавстві, покращення механізмів контролю за його виконанням, забезпечення доступу до інфраструктури та послуг, а також підвищення обізнаності суспільства про права та потреби осіб з інвалідністю. Загалом, в роботі було виявлено, що хоча Україна здійснює певні зусилля для реалізації європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю. Під час вивчення цієї теми, я отримав значні уявлення про прогресивність та важливість європейських стандартів у цій сфері.

Одним із головних висновків, який можна зробити, є те, що Європейський Союз і країни-члени активно працюють над створенням нормативного середовища, спрямованого на захист прав осіб з інвалідністю. Вони розуміють важливість забезпечення рівних можливостей, недискримінації та повної соціальної інтеграції для цієї групи населення.

У рамках цього дослідження, виявлено, що основою європейських стандартів є такі важливі документи, як Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю та Європейська соціальна хартія. Ці документи визначають основні права осіб з інвалідністю та принципи, що мають бути дотримувані країнами-членами ЄС. Дослідження також показало, що Європейський Союз сприяє інтеграції інвалідів на різних рівнях, зокрема у сфері освіти, працевлаштування та доступу до здоров'я. Багато країн-членів прийняли спеціальні заходи, щоб гарантувати доступність середовища та послуг для людей з інвалідністю, зокрема створення бар'єрних фондів для модернізації інфраструктури та підтримки інвалідів у різних сферах життя.

ЄСПЛ відіграє надзвичайно важливу роль у захисті прав осіб з інвалідністю. Ця міжнародна юридична інстанція, заснована на базі Європейської конвенції з прав людини, забезпечує можливість оскарження порушень прав людини, включаючи права осіб з інвалідністю. Перш за все, ЄСПЛ гарантує доступ до правосуддя особам з інвалідністю, які стикаються з порушеннями їхніх прав. Він надає можливість звернутися до незалежного органу для вирішення справи та отримання справедливого розгляду їхніх скарг. Це особливо важливо для людей з інвалідністю, які можуть зазнавати дискримінації або обмежень у доступі до послуг, освіти, зайнятості та інших сфер життя.

Крім того, рішення ЄСПЛ мають велику вагу і вплив на національне законодавство країн-членів. ЄСПЛ виступає в якості авторитетного інтерпретатора Конвенції з прав людини та вирішує спори з питань порушення прав осіб з інвалідністю. Це створює прецеденти та надає важливі орієнтири для національних судів і законодавців у справах, пов'язаних з правами інвалідів. Оскільки ЄСПЛ має юрисдикцію над країнами-членами Ради Європи, рішення, прийняті ЄСПЛ, є обов'язковими для виконання. Це забезпечує виконання рішень щодо захисту прав осіб з інвалідністю та компенсації за порушення їхніх прав.

Усі ці фактори роблять ЄСПЛ незамінним інструментом у боротьбі за права осіб з інвалідністю. Він сприяє створенню рівних умов для всіх, протидіє дискримінації та допомагає забезпечити повне і ефективне виконання прав людей з інвалідністю.

У загальному, дослідження підтверджує важливість існування європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю та їх ролі у сприянні рівності, правам та можливостям цієї групи населення. Зусилля, спрямовані на їхню реалізацію та зміцнення, слід продовжувати для створення більш справедливого та інклюзивного суспільства для всіх людей, незалежно від їхніх здібностей чи фізичного стану. В результаті аналізу стандартів захисту прав осіб з інвалідністю в Європі, було встановлено, що існує певний прогрес у цій сфері, але все ще залишаються виклики та проблеми. Одним з найбільших досягнень є прийняття Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка є ключовим документом у гарантуванні та захисті прав цієї категорії осіб. Багато європейських країн також ухвалили національні закони та стратегії, спрямовані на поліпшення життя та інклюзію осіб з інвалідністю. Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що існує потреба в подальших зусиллях та поліпшеннях для забезпечення повного захисту прав осіб з інвалідністю в Європі. Необхідно забезпечити ефективну реалізацію інклюзивних політик, вдосконалювати законодавство, забезпечувати доступність фізичного середовища та послуг, а також сприяти соціально-економічній інтеграції та рівному доступу до освіти та зайнятості. Основним внеском цієї дипломної роботи є систематичний аналіз європейських стандартів захисту прав осіб з інвалідністю та виявлення проблем та недоліків, які потребують подальших досліджень та вдосконалення. Результати цієї роботи можуть бути використані для розробки політичних рекомендацій та стратегій, спрямованих на поліпшення ситуації осіб з інвалідністю в Європі.

Також, слід зауважити, що дослідження у сфері захисту прав осіб з інвалідністю є постійним процесом, і вимагає співпраці між урядами, громадськими організаціями та самими особами з інвалідністю. Тільки шляхом спільних зусиль можна досягти повного інклюзивного суспільства, де права та потреби всіх людей, незалежно від їх інвалідності, будуть повністю захищені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байда Л. Інвалідність та суспільство: навч. посібник. К. 2011. 184 с.
URL: https://ud.org.ua/images/pdf/Invalidnist_ta_suspilstvo.pdf
2. Декларація прав інвалідів. Прийнята Резолюцією ГА ООН 3447.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
3. Загальна декларація прав людини: резолюція Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10 грудня 1948 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
4. Інвалідність і стигматизація у зв'язку з інвалідністю.
URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/disability-and-disablism>
5. Kayess R., French P. Out of Darkness into Light. Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Human rights Law Review*. 2008. No8. P. 12.
URL: https://www.researchgate.net/publication/249278055_Out_of_Darkness_into_Light_Introducing_the_Convention_on_the_Rights_of_Persons_with_Disabilities
6. Using the human rights framework to promote the rights of children with disabilities: Discussion.
URL: https://sites.unicef.org/disabilities/files/Synergies_paper_V6_Web_REVISED.pdf
7. Конвенція про права осіб з інвалідністю: резолюція Генеральної Асамблеї ООН 61/106 від 1 грудня 2006 р. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
8. Зауваження загального порядку № 6 (2018) щодо рівності та недискримінації. Комітет з прав дитини. URL: <https://martngo.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%94%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C-%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C->

[%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf](#)

9. Using the human rights framework to promote the rights of children with disabilities: Discussion Paper.
URL: https://sites.unicef.org/disabilities/files/Synergies_paper_V6_Web_REVISED.pdf
10. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05.09.2011 № 561.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1295-11#Text>
11. Томчук М.І., Комар Т.О. Особливості психічного розвитку особистості з обмеженими можливостями. *Національна академія Державної служби України імені Б. Хмельницького*. 2012. № 62. С. 176–180.
12. Ставицький О. О. Психологія гандикапізму: монографія. Рівне: Принт Хаус, 2011. 376 с.
URL: https://stavitskyi.at.ua/publ/modifikovana_metodika_nezaversheni_rechennja_dlja_diagnostiki_gandikapnosti/1-1-0-50
13. Костюк В. Л. Міжнародні стандарти права осіб з інвалідністю в умовах правової та соціальної держави: теоретико-правовий аспект. Актуальні проблеми соціального права в Україні : збірник наукових праць. Харків: Юрайт, 2017. С. 199–215.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5e9d127e-139b-47d6-9cf3-a042b365d27f/content>
14. Загальна декларація прав людини.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
15. Європейська соціальна хартія.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
16. Дубчак Л. М. Міжнародна політика захисту прав людини в умовах глобалізації. *Право та державне управління*. 2019 р., № 1 (34), том 2.
URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/tom_2/9.pdf

17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
18. Human Rights and Disability: Equal rights for all. CommDH/IssuePaper(2008). The Council of Europe website. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1355349>
19. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року № ETS № 163. Відомості Верховної Ради України (2007), 51. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
26. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001.
20. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року № ETS № 163. Відомості Верховної Ради України (2007), 51. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
21. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001.
22. Complete list of the Council of Europe's treaties. Status as of 15/12/2015. Official website of the Council of Europe. URL: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>
23. Посібник з європейського антидискримінаційного права. Люксембург: Видавничий дім Європейського Союзу, 2011 р. Українське видання: ТОВ «К.І.С.», 2013. 196 с. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/handbook_non_discrim_law_ukr
24. Протокол №12 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ETS No177) від 4 листопада 2000 року.

Офіційний сайт Верховної Ради України.

URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_537.

25. Case of Glor v. Switzerland. Application no. 13444/04. Dated 30 April 2009. European Court of Human Rights official website. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Case%20of%20Glor%20v.%20SwiSwitzerl"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-92525"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
- 26 Case of I.B. v. Greece. Application no. 552/10. Dated 03.10.13. European Court of Human Rights official website. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Case%20of%20I.B.%20v.%20Greece"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-127055"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
27. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text
28. Рада Європи Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК). URL: <https://rm.coe.int/16806cd1ec>
29. Human Rights and Disability: Equal rights for all. CommDH/IssuePaper(2008)2. October 20 2008. Council of Europe official website. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1355349>.
30. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
31. Когут І.О. Соціально-гуманістичні засади розвитку адаптивної фізичної культури в Україні (на матеріалі адаптивного спорту) автореф. дис... докт. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / І.О. Когут ; Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України. Київ, 2016. 44 с.

32. Костюк В.Л. Конвенція ООН про права інвалідів у системі джерел права соціального забезпечення: науково-правовий аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету серія Юриспруденція. 2015. № 13(1). С. 127–130.
50. Загальна теорія права : Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
33. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Міжнародний пакт ООН від 16.12.1966 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
34. Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів та факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12.2009 р. Відомості Верховної Ради України від 05.03.2010. 2010. № 9. С. 256.
35. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 : Закон України від 16.03.2016 р. № 1024-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1024-19>.
36. Європейський кодекс соціального забезпечення : Рада Європи; Кодекс , Міжнародний документ, Класифікація від 16.04.1964 No ETS N 48. Редакція від 06.11.1990 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_329.
37. Про ратифікацію Угоди між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення : Закон України від 05.09.2013 р. No 458-VII Відомості Верховної Ради України. 2014. No 20-21. Ст. 730.
38. Про ратифікацію Угоди між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення : Закон України від 21.12.2011 р. No 4209-VI Відомості Верховної Ради України. 2012. № 30. Ст. 353.
39. Практичний посібник з аргументації у справах щодо дискримінації / упоряд.: Сергій Заєць, Роман Мартиновський. Страсбург: Видавництво Ради Європи, 2015. 72 с. URL: <https://rm.coe.int/16803034ea>

40. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Тлімменос проти Греції» від 06.04.2000 року No34369/97.
URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=199>
41. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Валашинас проти Литви» від 24.07.2001 року no. 44558/98, §§ 100-101 ECHR 2001-VIII. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59608>.
42. Рішення Європейського суду з прав людини у справі у справі «Прайс проти Об'єднаного Королівства» від 10.07.2001 року, no. 33394/96, § 24, ECHR 2001-VII. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125920>.
43. «Çam проти Туреччини»: Дискримінація на підставі інвалідності також включає відмову від створення відповідних сприятливих умов для осіб з обмеженими можливостями (ст. 14) Конвенції та ст. 2 Протоколу No 1, заява No 51500/08, від 23.02.2016 р.
URL: https://protocol.ua/ru/am_proti_turechchini/.
44. Карвацька С. Б., Чепель О. Д. Динаміка стандарту права на недискримінацію: інтерпретаційна практика Європейського суду з прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. No 7. С. 283–286. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/73.pdf
45. Мозолюк-Боднар Л. М. Соціальний захист осіб з інвалідністю: правова політика держави. *Навчання і виховання в інклюзивному освітньому просторі: теорія та практика* : тези доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2019 року). Хмельницький. 2019. С. 150–153.
URL: https://hist.km.ua/images/2021/konferentsiji/zbirnik-tez_inklyuziya_2019.pdf#page=150
46. REPORT Towards equal rights for persons with disabilities
URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0284_EN.html

47. Мельник В. П. Поняття та ознаки міжнародного-правового регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право".* 2020. №2(22) С. 1-11.
URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n2/20mvpozi.pdf>